

บทที่ 5

ศาสนาพุทธ

เนื้อหาบทที่ 5

ศาสนาพุทธ

5.1 ประวัติความเป็นมา

- 5.1.1 สภาวะของสังคมในชมพูทวีปก่อนสมัยพุทธกาล
- 5.1.2 สภาพบ้านเมืองก่อนสมัยพุทธกาล
- 5.1.3 ความเป็นมาของบรรพบุรุษพระพุทธเจ้า

5.2 ประวัติศาสดา

- 5.2.1 สกุลกำเนิดและปฐมวัย
- 5.2.2 อภิเษกสมรส
- 5.2.3 ออกบรรพชา
- 5.2.4 เข้าศึกษาในสำนักดาบส
- 5.2.5 บำเพ็ญทุกรกิริยา
- 5.2.6 การได้ตรัสรู้
- 5.2.7 ทรงพระดำริที่จะโปรดสัตว์
- 5.2.8 แสดงปฐมเทศนาและได้ปฐมสาวก
- 5.2.9 ประกาศศาสนา

5.3 คัมภีร์ในศาสนา

- 5.3.1 พระวินัยปิฎก
- 5.3.2 พระสุตตันตปิฎก
- 5.3.3 พระอภิธรรมปิฎก

5.4 หลักคำสอนที่สำคัญ

- 5.4.1 พระรัตนตรัย
- 5.4.2 หลักสัมมาทิฎฐิ
- 5.4.3 ไตรลักษณ์
- 5.4.4 อริยสัจ 4
- 5.4.5 มรรคมีองค์ 8
- 5.4.6 นิพพาน

5.5 หลักความเชื่อ และจุดมุ่งหมายสูงสุด

5.6 พิธีกรรมที่สำคัญ

5.6.1 เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับวินัยสงฆ์โดยเฉพาะ

5.6.2 พิธีทำบุญในงานมงคล

5.6.3 พิธีทำบุญในงานอวมงคล

5.6.4 พิธีบูชาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

5.7 นิภายในศาสนาพุทธ

5.7.1 นิภายในเถรวาท

5.7.2 นิภายในอักษรวาท

5.8 สัญลักษณ์ของศาสนา

5.8.1 ธรรมจักร

5.8.2 พระพุทธรูป

5.8.3 รอยพระพุทธรูป

5.8.4 ใบโพธิ์ หรือต้นโพธิ์

5.9 สถานะของศาสนาในปัจจุบัน

แนวคิด

1. ศาสนาพุทธเกิดที่ประเทศอินเดีย ก่อนพุทธศักราช 45 ปี โดยเกิดหลังศาสนาพราหมณ์ประมาณ 600 ปี ก่อนศาสนาคริสต์ 543 ปี ก่อนศาสนาอิสลาม 1,124 ปี ศาสดาเอกของศาสนาพุทธ คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. มีหลักคำสอนที่สำคัญ คือ พระรัตนตรัย หลักสัมมาทิฏฐิ ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 มรรคมีองค์ 8 และนิพพาน ศาสนาพุทธมีจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต อันเป็นความสงบสุขอย่างนิรันดร์และอย่างแท้จริง คือ นิพพาน วิธีการที่จะบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิตได้นั้นต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 ชาวพุทธเชื่อว่าชีวิตในโลกนี้มีหลายครั้งยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไปตราบที่ยังไม่สิ้นกิเลส

3. ศาสนาพุทธมีนิกายที่สำคัญอยู่ 2 นิกาย คือ นิกายเถรวาท กับนิกายอากงริยวาท หรือมหายาน ส่วนสัญลักษณ์ในศาสนาพุทธโดยทั่วไปมีดังนี้ คือ ธรรมจักร พระพุทธรูป รอยพระพุทธรบาท และใบโพธิ์หรือต้นโพธิ์

4. ปัจจุบันศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศแถบเอเชีย จนได้นามว่าประทีปแห่งทวีปเอเชีย โดยเฉพาะประเทศไทย ได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา เพราะชาวไทยกว่า 90% เป็นพุทธศาสนิกชน ศาสนาพุทธได้แผ่ขยายไปสู่ประเทศต่างๆ ทำให้มีจำนวนพุทธศาสนิกชนทั่วโลก เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อให้นักศึกษาได้มองเห็นภาพรวมประเด็นที่เป็นสาระสำคัญทางศาสนาของศาสนาพุทธได้อย่างสมบูรณ์

2. เพื่อให้นักศึกษาสามารถถ่ายทอดเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของศาสนา ประวัติศาสตร์ ศัมภีร์สำคัญในศาสนา หลักคำสอนที่สำคัญในศาสนา หลักความเชื่อและจุดหมายสูงสุดในศาสนาของศาสนาพุทธได้อย่างถูกต้อง

3. เพื่อให้นักศึกษาสามารถถ่ายทอดเกี่ยวกับพิธีกรรมและวันสำคัญทางศาสนา นิกายในศาสนา สัญลักษณ์ของศาสนา และฐานะปัจจุบันในศาสนาของศาสนาพุทธได้อย่างถูกต้อง

บทที่ 5

ศาสนาพุทธ

5.1 ประวัติความเป็นมา

ดินแดนอันเป็นแหล่งกำเนิดของศาสนาพุทธนั้น สมัยโบราณเรียกว่า “ชมพูทวีป” ปัจจุบันดินแดนดังกล่าวได้แบ่งแยกออกเป็นหลายประเทศ คือ อินเดีย ปากีสถาน บังกลาเทศ ภูฏาน และเนปาล ศาสดาของศาสนาพุทธ คือ เจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งภายหลังทรงมีพระนามเป็นที่รู้จักกันดีทั่วไปว่า “พระพุทธเจ้า” ทรงถือกำเนิด ณ ดินแดนซึ่งอยู่ทางภาคเหนือสุดของชมพูทวีป แถบบริเวณ เชิงเขาหิมาลัย ปัจจุบันดินแดนแห่งนั้นอยู่ในเขตประเทศเนปาล

คนพื้นเมืองเดิมที่อยู่ในชมพูทวีปคือพวกมิลลิกะ (Dravidian) พวกที่อพยพเข้าอยู่ภายหลังพวกแรก ได้แก่ ชนเผ่าอารยันซึ่งเรียกว่า “อารียกะ” พวกอารียกะ (เดิมเป็นพวกอรันเร) เป็นพวกนักรบ มีความเจริญมากกว่า ทำสงครามชนะพวกพื้นเมืองเดิมแล้วเข้ายึดครองดินแดนที่เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์และตั้งถิ่นฐานเริ่มจากบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ แล้วขยายตัวไปทางตะวันออกสู่ลุ่มแม่น้ำคงคา พวกพื้นเมืองซึ่งสู้ไม่ได้ บางส่วนยอมอยู่ใต้อำนาจการปกครอง บางส่วนอพยพลงใต้ ชมพูทวีปสมัยก่อนพุทธกาล¹ จึงแบ่งเป็น 2 เขต คือ

(1) บริเวณตอนใน (ใจกลาง) ซึ่งเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่ของพวกอารียกะ เรียกว่า “มัธยมประเทศ” หรือ “มัชฌิมชนบท” อยู่ทางตอนเหนือ

(2) บริเวณรอบนอก (ชายแดน) เป็นที่อยู่ของพวกมิลลิกะ เรียกว่า “ปัจฉิมชนบท” อยู่ทางตอนใต้

มัชฌิมชนบทสมัยโบราณเป็นเขตเจริญ เป็นศูนย์กลางการปกครองของพวกอารียกะ เป็นที่รวมของผู้มีวิชาความรู้และเป็นที่ตั้งของนครใหญ่ๆ 16 แคว้น คือ แคว้นอังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจตี วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระและแคว้นกัมโพชะ นอกจากนี้ ยังมีแคว้นเล็กอีกหลายแคว้น เช่น แคว้นสัถกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะและแคว้นอังคุตตราปะ ฯลฯ เป็นต้น

¹ ดนัย ไชยโยธา. ประวัติศาสตร์เอเชียใต้ยุคโบราณ, 2527 หน้า 44-45.

แคว้นใหญ่ในชมพูทวีปเหล่านี้บางครั้งเป็นมิตรกัน บางครั้งก็ทำสงครามรบพุ่งชิงอำนาจกันตลอดเวลา แคว้นใหญ่ที่มีอำนาจมากที่สุดในสมัยพุทธกาล ได้แก่ แคว้นมคธกับแคว้นโกศล

พระพุทธเจ้าศาสดาของศาสนาพุทธถือกำเนิดในราชตระกูล (ศากยวงศ์) ทรงเป็นโอรสของกษัตริย์ผู้ครองแคว้นสักกะ ซึ่งเป็นแคว้นเล็ก มีเมืองหลวงชื่อกรุงกบิลพัสดุ์ และมีฐานะเป็นประเทศราชของแคว้นโกศล

5.1.1 สภาวะของสังคมในชมพูทวีปก่อนสมัยพุทธกาล

มีลักษณะสำคัญพอสรุปได้ดังนี้คือ

1. **ด้านการปกครอง** แคว้นต่างๆ ส่วนใหญ่มีพระราชาเป็นหัวหน้าทำการปกครอง บางแคว้นปกครองโดยคณะบุคคลที่นับเนื่องในราชสกุล (เช่น แคว้นลิจฉวี) การปกครองจะเป็นรูปแบบใดก็ตาม โดยทั่วไปแล้วจะมีคณะกรรมการปรึกษาหารือ มีสถานที่ประชุมร่วมกัน มีประธานเป็นผู้ชี้ขาด สำหรับแคว้นสักกะสมัยนั้น นโยบายการปกครองบ้านเมืองมาจากมติส่วนใหญ่ของสมาชิกในที่ประชุม

2. **ด้านเศรษฐกิจ** ส่วนใหญ่เป็นสังคมเกษตรกรรม บางแคว้นมีอุตสาหกรรมประเภทหัตถกรรมที่มีชื่อเสียงและมีการติดต่อค้าขายระหว่างแคว้นใหญ่ๆ บางแคว้น (เช่น แคว้นอุชเชนีและโกสัมพี ฯลฯ เป็นต้น) สำหรับแคว้นสักกะนั้น เศรษฐกิจสำคัญที่สุดขึ้นกับอาชีพเกษตรกรรม (คือการทำนา)

3. **ด้านสังคมและวัฒนธรรม** มีลักษณะที่สำคัญๆ และควรทราบดังต่อไปนี้ คือ

1) มีการแบ่งชั้นวรรณะเป็น 4 วรรณะใหญ่ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ผู้อยู่ในวรรณะสูง 3 วรรณะแรก คือ กษัตริย์ พราหมณ์ และแพศย์ ได้แก่ พวกผิวขาว (อริยกะ) พวกที่อยู่ในวรรณะต่ำ คือ พวกศูทร ได้แก่ พวกผิวดำ ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองเดิม มีการประกอบอาชีพแตกต่างกันตามวรรณะมีการจำกัดสิทธิเสรีภาพ รังเกียจเดียดฉันท์ ดูถูกเหยียดหยาม และกีดกันการสมาคมสมสู่ระหว่างพวกที่อยู่ในวรรณะสูงกับวรรณะต่ำ สตรีมีฐานะด้อยกว่าบุรุษ

2) พวกพราหมณ์ที่เป็นนักบวชได้รับการยกย่องนับถืออย่างสูง คำสอนของพราหมณ์และปรัชญาฮินดูมีอิทธิพลต่อความเชื่อ ความรู้สึกนึกคิดและวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนเป็นอย่างมาก

3) นักบวชผู้ประพฤติพรหมจรรย์ที่มีผู้นิยมยกย่องและนับถือมาก สามารถ ยกฐานะได้สูงเท่าเทียมกับจักรพรรดิ

4) ชนชั้นสูงกับชนชั้นต่ำในสังคมมีมาก ชนชั้นกลางมีน้อย

5) ความคิดด้านศาสนาเกี่ยวกับเรื่องการตายแล้วเกิด ในหมู่ผู้ที่เชื่อเช่นนั้นยังมีความคิดเห็นแตกต่างกันเป็นหลายพวก ทำให้เกิดลัทธิต่างๆ มากมาย เช่น

เกี่ยวกับเรื่องการตาย การเกิด พวกหนึ่งเชื่อว่าตายแล้วเกิด ในหมู่ผู้ที่เชื่อเช่นนั้นยังมีความคิดเห็นแตกแยกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเชื่อว่า เดิมเคยเกิดเป็นอะไร เกิดใหม่ก็เป็นเช่นนั้น อีกฝ่ายหนึ่งเชื่อว่า อาจไปเกิดใหม่เป็นอย่างอื่นก็ได้

อีกพวกหนึ่งเชื่อว่า ตายแล้วสูญ พวกที่เชื่อเช่นนั้นก็มีความเห็นเป็น 2 ฝ่ายเช่นกันคือ ฝ่ายหนึ่งเชื่อว่าสูญทั้งหมด อีกฝ่ายหนึ่งเชื่อว่าสูญเพียงบางส่วน

เกี่ยวกับชีวิตหลังตาย บางพวกเชื่อว่า สัตว์หลังตายยังมีความทรงจำ (สัญญา) เหลือติดอยู่ อีกพวกหนึ่งเชื่อว่าไม่มี

เกี่ยวกับเรื่องสุข ทุกข์ พวกหนึ่งเชื่อว่าสุข ทุกข์เป็นสิ่งที่เกิดเอง อีกพวกหนึ่งเชื่อว่ามิเหตุทำให้เกิดคือ กรรมบันดาล (ปัจจัยภายใน) หรือ เทวดาบังการให้เป็นไป (ปัจจัยภายนอก)

6) มีคณาจารย์เจ้าลัทธิต่างๆ ทำการเผยแพร่ลัทธิของตนจำนวนมากมาย คัมภีร์เก่าของศาสนาพุทธกล่าวว่า ในอินเดียฝ่ายเหนือมี 62 ลัทธิ¹ (คัมภีร์ศาสนาเชนว่า มี 363 ลัทธิ) เจ้าลัทธิสำคัญๆ ที่ควรทราบได้แก่

1. ปุรณกัสสปะ สอนว่า “บุญ บาป” ไม่มี ทุกอย่างที่ทำไปแล้วไม่ว่าดีหรือชั่ว เมื่อจบสิ้นแล้วย่อมลบล้างกันไป ไม่มีผลตอบสนองภายหลังอย่างไรทั้งสิ้น”

2. มักขลิโคศล สอนว่า “สุข ทุกข์ หรือ ความดี ความชั่ว เป็นสิ่งที่เกิดเองโดยธรรมชาติไม่มีอะไรเป็นเหตุหรือปัจจัยสนับสนุนให้เกิด”

3. ปุรุทธกัจจายณะ สอนว่า “สิ่งที่เป็นจริงแท้ในโลกนี้มีเพียง 7 อย่างเท่านั้น คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์และชิวะ กรรมดี กรรมชั่ว บุญ บาป นรก สวรรค์ เป็นเรื่องที่เกิดกันขึ้นเองทั้งสิ้น แท้จริงไม่มี” ลัทธินี้ถือว่าการฆ่าไม่บาป เช่น เมื่อใช้ดาบฟันลงไปบนร่างกาย คมดาบจะผ่านลงไประหว่างอนุภาคของสิ่งที่เป็นนิรันดร์ (ใน 7 สิ่ง) ซึ่งไม่มีสิ่งใดสามารถทำลายหรือแบ่งแยกได้เท่านั้น จึงเท่ากับไม่มีผลดีผลร้ายอย่างไรเกิดขึ้น

4. อชิตเกสกะมพล สอนว่า “ธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เท่านั้นที่เป็นของจริง สิ่งอื่นล้วนเป็นมายา เกิดจากการรวมกันของธาตุ 4 เมื่อธาตุ 4 สลายตัวแล้ว สิ่งนั้นก็ดับอัน

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสันธวรรค เล่ม 9. สามัญญผลสูตร, 2539 หน้า 95.

สิ้นสูญ การให้ทานหรือการบูชาญจึงไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด” ลัทธินี้ถือว่า สุข ทุกข์ เป็นเรื่องของความบังเอิญ ไม่เกี่ยวกับกรรมดี กรรมชั่ว ไม่มีสินรก สวรรค์ ไม่มีการหลุดพ้นและไม่มี การเกิดใหม่

5. นิครนถนาฏบุตร สอนให้แสวงหาทางหลุดพ้น (จากสภาวะเวียนว่าย ตาย เกิด) ด้วยการเว้นจากประเพณีเบียดเบียนชีวิต (ทุกชนิด) พุดเทจ การถือครองทรัพย์สินทั้งหลายทั้งปวง (แม้แต่เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม) การลัทธิทรัพย์ ให้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัด

6. สัตยชัยเวลัฏฐบุตร สอนว่า “ไม่ควรเชื่อความคิดเห็นของผู้ใดทั้งสิ้น เพราะความคิดเห็นเป็นสิ่งที่อาจผิดพลาดได้” ผู้ที่อยู่ในลัทธินี้มักจะใช้คำปฏิเสธเหตุผลของผู้อื่นว่า “อย่างนั้นก็ไม่ใช่ อย่างโน้นก็ไม่ใช่ จะว่าไม่ใช่อย่างนั้นก็ไม่ใช่ จะว่าไม่ใช่อย่างโน้นก็ไม่ใช่” สรุปความว่าสอนไม่ให้ยอมรับบรรณของผู้อื่นว่าผิดหรือถูก

ข้อควรทราบ	คำสอนของ	ปุณณกัสสปะ	เรียกว่า	“อภิกิริยทิจิ”
	คำสอนของ	มักขลิโคสาล	เรียกว่า	“อเหตุกทิจิ”
	คำสอนของ	ปุกุทกัจจายนะ	เรียกว่า	“นัตถิกทิจิ”
	คำสอนของ	อชิตเกสสัมพล	เรียกว่า	“นัตถิกอุจเฉททิจิ”
	คำสอนของ	สัตยชัยเวลัฏฐบุตร	เรียกว่า	“อมราวิกเขปิกทิจิ”

5.1.2 สภาพบ้านเมืองก่อนสมัยพุทธกาล¹

ศาสนาพุทธเกิดขึ้นในโลกนี้ภายหลังศาสนาพราหมณ์ประมาณ 600 ปี ก่อน ศาสนาคริสต์ 543 ปี ก่อนศาสนาอิสลาม 1,124 ปี และเกิดขึ้นในชนชาติอริยกะ ณ ดินแดน ชมพูทวีป คือ ประเทศอินเดีย อินเดียนั้นตั้งอยู่ทางทิศพายัพของประเทศไทย ทิศเหนือมีภูเขา หิมาลัยกั้นเขต ต่อกันออกไปเป็นประเทศทิเบต ทิศตะวันตกและทิศตะวันออกจดมหาสมุทร อินเดีย ภูมิประเทศตรงกลางมีภูเขาวันธัยตั้งเป็นแนวจากตะวันตกมาตะวันออก

ในสมัยพราหมณ์ตอนปลาย ใกล้จะเข้าสู่สมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์ เจริญสุดขีด แผ่นดินอินเดียได้แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ ภาคเหนือเรียกว่า มัชฌิมชนบท หรือ มัชฌิมประเทศ มีแม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำสำคัญ ส่วนภาคคาบสมุทรตอนใต้เรียกว่า ทักษิณ ชนบทหรือทักษิณประเทศ มีแม่น้ำโคธาวรีเป็นแม่น้ำสำคัญ

ในมัชฌิมชนบท มีแคว้นต่างๆ ที่พวกอารยันแบ่งปันกันปกครอง ซึ่งมีอยู่ 16 รัฐ คือ

¹ Tripathi, Rama Shamkar. History of Ancient India, 1967 p. 86-89.

1. **คันธาระ** ตั้งอยู่ตรงลุ่มน้ำสินธุตอนบน นครหลวงชื่อ ตักศิลา เป็นสถานศึกษาศิลปวิทยา มีคณาจารย์ที่เรียกกันว่า ทิศาปาโมกข์ มีชื่อเสียงกระฉ่อนไปถึงประเทศกรีก และไอยคุปต์ว่า เป็นศูนย์กลางของวิชาการ ปัจจุบันคือประเทศอัฟกานิสถาน

2. **กुरु** ตั้งอยู่ตรงลุ่มน้ำยมุนาตอนบน นครหลวงชื่อ อินทปัตถ์ หรืออินทปรสภ์ มีกษัตริย์ปราชญ์ทั้ง 5 เป็นผู้ครองนคร และตำนานทางพุทธศาสนากล่าวถึงมากแห่ง เช่น เป็นที่พระพุทธรูปศตสัมมาสัมพุทธเจ้าปางปฐมเทศนา ซึ่งสันนิษฐานกันว่าน่าจะเป็นมณฑลปัญจาบ และเมืองเพลหิ ปัจจุบันเรียก นิวเดลี ซึ่งเป็นเมืองหลวงของอินเดียในปัจจุบัน

3. **ปัญจาละ** ตั้งอยู่ตรงลุ่มแม่น้ำคงคาตอนบน นครหลวงเดิมชื่อ หัศตินาปุระ หรือหัสดิน เป็นราชธานีที่สถิตของกษัตริย์เคาฬยวัต ต่อมาแยกราชธานีออกไปตั้งใหม่เป็น 2 แห่ง คือ ที่เมืองกัมปีละและเมืองกันยาปุระ ปัจจุบันคือเมืองกาโนชหรือกาเนาซี

4. **โกศล** ตั้งอยู่ระหว่างภูเขาคิมาลัย กับแม่น้ำคงคาตอนกลาง มีนครหลวงเดิมชื่อ อโยธยา ภายหลังสร้างเมืองเป็นราชธานี ปัจจุบันเรียกว่า สะเทตมาเทต แคว้นโกศลนี้มีอำนาจมากถึงกับปราบได้ชนบทใกล้เคียง เช่น ลักกะ

5. **มัลละ** ตั้งอยู่ถัดโกศลมาทางทิศตะวันออก นครหลวงเดิมชื่อ กุสาวดี ภายหลังแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ กุสินารากับปาวา เป็นราชธานี ปัจจุบันเรียกว่า ปาตราโอะนะ

6. **วัชชี** ตั้งอยู่ติดกับมัลละ นครหลวงชื่อ เวสาลี หรือไพสาลี เป็นราชธานีของกษัตริย์ลิจจิ ปัจจุบันเรียกว่า เยซาระ ซึ่งพระมหาวีระศาสดาของศาสนาเซนก็เกิดในเมืองนี้

7. **อังคะ** ตั้งอยู่ปลายแม่น้ำคงคา นครหลวงชื่อ จำปา เดิมเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรืองมากแต่มาสมัยพุทธกาลต้องขึ้นอยู่ภายใต้อำนาจของมคธ ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นผู้ปกครอง

8. **กัมโพชะ** ตั้งอยู่ใต้แคว้นคันธารราชภูร์ มีนครหลวงชื่อ ทวารกะ สร้างขึ้นริมมหาสมุทรในแคว้นนวลภี หรือคุรุราชภูร์ ปัจจุบันเรียกว่า คุรุรัฐ เป็นแคว้นเหนือมณฑลบอมเบย์ในปัจจุบัน

9. **มัจฉะ** ตั้งอยู่ระหว่างลำน้ำสินธุกับยมุนาตอนบน นครหลวงชื่อ สาละ พระเจ้ามิลินท์ เป็นผู้ครองนครนี้

10. **สุรเสนะ** ตั้งอยู่ระหว่างลำน้ำสินธุกับยมุนาตอนล่าง นครหลวงชื่อ มฤรา ภายหลังย้ายไปสร้างนครทวารกะ เป็นราชธานีขึ้นใหม่

11. **วังสะ** ตั้งอยู่ใต้ลุ่มน้ำยมุนา ต่อจากกาลิไปทางทิศตะวันตก นครหลวงชื่อ โกสัมพี บัดนี้เรียกว่า โกแซม นครนี้เจริญรุ่งเรืองมาก เพราะเป็นศูนย์กลางการค้า พระเจ้าอุเทน

ครองนครนี้

12. กาสี ตั้งอยู่ตรงที่บรรจบลำน้ำคงคาและยมุนา นครหลวงชื่อ พาราณสี ปัจจุบันเรียกว่า เบนาเรส เป็นเมืองที่มีชื่อเสียงมาก ทั้งมหากาพย์มหาภารตะ และคัมภีร์ทางพุทธศาสนากล่าวถึงบ่อย

13. มคร ตั้งอยู่ฝั่งใต้ของแม่น้ำคงคาตอนกลาง เขตตะวันออกจดแม่น้ำจำปา ตะวันตกจดแม่น้ำโสนะ ทิศใต้จดภูเขาวินธัย เป็นแคว้นที่ใหญ่มากในครั้งนั้น นครหลวงชื่อ ราชคฤห์ ปัจจุบันนี้เรียกว่า ราชเคอร์

14. มालวะ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกแห่งแคว้นวังสะ แลบนเหนือภูเขาวินธัย ภายหลังเรียกวันตี นครหลวงชื่อ อุชเชนี ปัจจุบันคือ อุชเชน

15. เจติ ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำคงคา ติดต่อกับแคว้นวังสะ และอยู่ต่อแคว้นมัลวะ ออกมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ นครหลวงชื่อ โสถถิวดี

16. อัสสกะ ตั้งอยู่ลุ่มแม่น้ำโคธาวรี นครหลวงชื่อ โปตลี

5.1.3 ความเป็นมาของบรรพบุรุษพระพุทธเจ้า

ความเป็นมาของศากยวงศ์

พระเจ้าโอกกากราชได้ทรงครอบครองราชสมบัติในพระนครแห่งหนึ่ง พระองค์มีพระมเหสี 5 พระองค์ อันได้แก่ พระนางหัตถา พระนางจิตตา พระนางขันตุ พระนางชาลีนี้ และพระนางวิสาชา

พระนางหัตถาเป็นอัครมเหสี มีพระราชโอรส 4 พระองค์ คือ โอกกามุขราชกุมาร กรัณฐิราชกุมาร หัตถินเกลิราชกุมาร นิปุรราชกุมาร และมีพระราชธิดา 5 พระองค์ คือ ปิยาราชกุมารี สุปิยาราชกุมารี อาन्हนทาราชกุมารี วิชิตาราชกุมารี และวิจิตเสนาราชกุมารี

ส่วนพระมเหสีองค์อื่นไม่มีหลักฐานระบุว่า มีพระราชโอรสและพระราชธิดาครั้นเวลาต่อมา พระนางหัตถาได้ทรงสิ้นพระชนม์ พระเจ้าโอกกากราชทรงได้มเหสีซึ่งสวยมากจึงทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี พระนางมีพระราชโอรสที่นารักพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า “ขันตุ” พระเจ้าโอกกากราชทรงโปรดปรานเจ้าชายขันตุอย่างมาก และได้ปลงพระราชทานพรให้พระนางเลือกสิ่งที่จะต้องประสงค์ พระนางจึงทูลขอราชสมบัติให้เจ้าชายขันตุ พระเจ้าโอกกากราชจำพระทัยต้องพระราชทานให้เพราะได้ปลงพระราชทานพรไปแล้ว ถ้าไม่มีพระราชทานให้ก็

เป็นการเสียดสี เมื่อเป็นดังนี้ พระองค์จึงตรัสสั่งให้พระราชโอรสและพระราชธิดาทั้ง 9 พระองค์ ซึ่งประสูติจากพระนางหัตถาไปสร้างพระนครอยู่ใหม่

พระราชโอรสและพระราชธิดาทั้ง 9 พระองค์ได้เสด็จออกจากพระนครด้วยจตุรงคนี้-
เสนาเป็นจำนวนมากเพื่อไปแสวงหาที่สร้างพระนครอยู่ใหม่ ได้เสด็จไปถึงสถานที่ที่เป็นป่าไม้
สักกะใกล้ภูเขาคิมาลัย ได้ทรงพบดาบสีนามว่า “กบิละ” ซึ่งสร้างอาศรมบำเพ็ญพรตอยู่
บริเวณป่าไม้สักกะนั้น กบิลดาบสได้ทูลถามสาเหตุที่ต้องเสด็จออกจากพระนคร ครั้นกบิลดาบส
ทราบความนั้นก็มิจิตเมตตา จึงถวายคำแนะนำให้สร้างพระนครอยู่ที่นั่นเพราะเป็นชัยภูมิอัน
เป็นมงคล เมื่อพระราชโอรสและพระราชธิดาทรงสร้างพระนครแล้ว จึงขนานนามพระนครว่า
“กบิลพัสดุ์” เพื่อให้สมกับสถานที่อันเป็นที่อยู่ของกบิลดาบส

เมื่อสร้างเมืองแล้ว พระราชโอรสและพระราชธิดาทั้ง 8 พระองค์ได้ทรงให้เจ้าหญิง
ปิยาผู้เป็นเชษฐภคินีดำรงอยู่ในฐานะเป็นที่เคารพเหมือนพระมารดา และทั้ง 8 พระองค์ ได้
ทรงสมรสกันเป็นคู่ๆ ครบ 4 คู่เพื่อไม่ให้สกุลวงศ์โอกกการาชชาติสูญ ครั้นเมื่อพระเจ้าโอกกากราช
ทรงทราบเรื่องนี้จะทรงพอพระทัยยิ่ง โดยทรงเปล่งอุทานว่า “สกุยา วต โภ กุมารา ปรมสกุยา
วต โภ กุมารา” แปลว่า “พระกุมารสามารถหนอ พระกุมารสามารถยิ่งหนอ” ด้วยเหตุนี้
วงศ์นี้จึงได้ชื่อว่า “ศากยวงศ์” เพราะได้ทรงสร้างพระนครขึ้นในดงไม้สักกะ

ความเป็นมาของโกลิยวงศ์

เมื่อพระราชโอรสในพระเจ้าโอกกากราชทรงสร้างนครกบิลพัสดุ์แล้ว เวลาต่อมา เจ้า
หญิงปิยาซึ่งเป็นพระเชษฐภคินีเกิดเป็นโรคเรื้อนขึ้น พระนางมีความละอายพระทัยมาก ฝ่าย
พระกนิษฐภดาและพระกนิษฐภคินีทรงเกรงว่าโรคเรื้อนนั้นจะติดต่อไปยังบุคคลอื่น จึงทรง
ปรึกษาดกกลกันเชิญพระพี่นางเสด็จไปสู่อรุณประเทศ รับสั่งให้ชุดที่แห่งหนึ่งลง มีสัณฐาน
คล้ายสระ ให้ตกแต่งเรียบร้อยเป็นที่พนักย แล้วเชิญพระนางให้ประทับในหลุมนั้น พร้อมด้วย
เครื่องอุปโภคบริโภคจำนวนมาก นานๆ จึงให้ราชบุรุษนำอาหารไปส่งสักครั้งหนึ่ง

ในเวลานั้น กษัตริย์ผู้ครองกรุงพาราณสีพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า “ราม” เกิด
เป็นโรคเรื้อนขึ้น ก็ทรงสั่งเวชในพระทัยและทรงกลัวประชาชนรังเกียจว่าในหลวงของตนเป็น
โรคเรื้อน จึงทรงมอบราชสมบัติให้พระราชโอรสองค์ใหญ่ แล้วพระองค์ได้เสด็จออกไปสู่ป่า
ประทับอยู่ในโพรงใหญ่ของต้นไม้โกละหรือกระเบา พระองค์ได้เสวยผลไม้เหมือนดาบสทั้ง
หลายที่อยู่ในป่า บังเอิญผลไม้ที่ได้เสวยนั้นเป็นยารักษาโรคเรื้อนได้ โรคเรื้อนนั้นจึงได้หายไป
ผลไม้ที่ได้เสวยอาจเป็นผลกระเบาและอาจรักษาโรคเรื้อนได้

ต่อมาวันหนึ่ง เวลาเช้าตรู่ เสือโคร่งตัวหนึ่งเที่ยวแสวงหาอาหารได้กลิ่นพระนางปิยาซึ่งประทับอยู่ในหลุมนั้นก็ขุดดินลงไปตามกลิ่นนั้น ฝ่ายพระนางปิยาทรงเห็นเสือโคร่งก็ทรงร้องด้วยเสียงอันดัง เสือโคร่งตกใจก็หนีไป เสียงร้องของพระนางปิยาได้ยินไปถึงพระกรรมของพระเจ้าราม พระเจ้ารามได้เสด็จไปเที่ยวค้นหา ครั้นทรงพบพระนางแล้วจึงตรัสถามทรงทราบความตลอดแล้ว จึงทรงแนะนำพระนางให้เสวยผลไม้ที่พระองค์เคยเสวย พระนางปิยาจึงทรงหายจากโรคเรื้อรันทันทีในเวลาไม่นาน พระเจ้ารามและพระนางปิยาได้มีพระทัยปฏิบัติรักใคร่ซึ่งกันและกัน จึงได้สมสู่อยู่ด้วยกันที่ต้นไม้โกละนั้น

เวลาต่อมา บุรุษชาวเมืองพาราณสีได้เที่ยวไปในป่าพบพระเจ้าราม และพระเจ้ารามก็ทรงจำได้ ครั้นบุรุษชาวเมืองพาราณสีทูลถามทราบความแล้วจึงได้นำความนั้นไปกราบทูลแด่กษัตริย์ซึ่งเป็นพระราชโอรสในพระเจ้าราม พระราชานั้นก็ทรงยกจตุรงค์เสนาออกไปเชิญพระราชบิดาให้เสด็จกลับไปเสวยราชสมบัติดังเดิม พระเจ้ารามไม่เสด็จกลับ พระราชาผู้เป็นพระราชโอรสทรงเห็นว่าพระบิดาไม่เสด็จกลับมาแล้ว จึงรับสั่งให้ตัดต้นไม้โกละนั้นเสีย สร้างพระนครถวายแด่พระบิดาแล้วให้นามพระนครนั้นว่า “โกลิยะ” เพราะตัดไม้โกละนั้นเสียแล้วและตั้งพระนครในสถานที่นั้น และพระเจ้ารามได้ทรงตั้งวงศ์กษัตริย์ปกครองกันต่อมาชื่อ “โกลิยวงศ์” เวลาต่อมาได้เปลี่ยนชื่อราชธานีเป็น “เทวทหะ” เจ้าชายและเจ้าหญิงในนครกบิลพัสดุ์และนครเทวทหะได้ทรงทำอวามหงคลวิवाหมงคลซึ่งกันและกันสืบมาโดยลำดับ

ความสัมพันธ์ของศากยวงศ์กับโกลิยวงศ์

กษัตริย์แห่งศากยวงศ์ได้ทรงครองกรุงกบิลพัสดุ์สืบเชื้อสายมาตามลำดับจนถึง**พระเจ้าชัณเฑาะ** ซึ่งมีพระราชโอรสทรงพระนามว่า **สีหหนุ** และพระราชธิดาทรงพระนามว่า **ยโสธรา**

ฝ่ายกษัตริย์แห่งโกลิยวงศ์ได้ทรงเริ่มต้นตั้งแต่พระเจ้ารามกับเจ้าหญิงปิยาล่วงมาหลายรัชสมัยจนถึงกษัตริย์ผู้ครองกรุงเทวทหะทรงพระนามว่า **อัญชนะ** และพระกนิษฐภคินี ทรงพระนามว่า **กัญจน** หรือ **กาญจน**

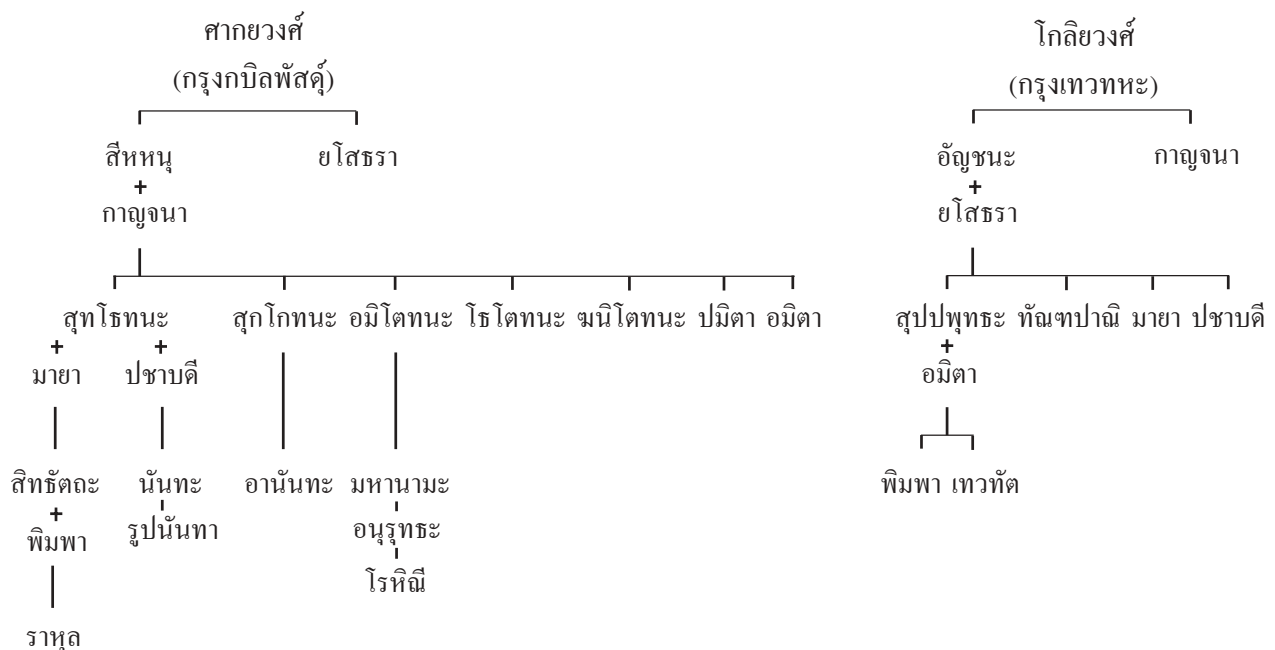
พระเจ้าสีหหนุได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางกัญจน มีพระราชโอรส 5 พระองค์ คือ **สุทโธทนะ** **สุโกทนะ** **อมิตทนะ** **โรททนะ** และ **มนิตทนะ** และมีพระราชธิดา 2 พระองค์ คือ **ปมิตา** และ **อมิตา**

พระเจ้าอัญชนะได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางยโสธรา มีพระราชโอรส 2 พระองค์ คือ **สุปปพุทธะ** **ทัณฑปาณิ** และมีพระราชธิดา 2 พระองค์ คือ **มายา** หรือ **สิริมหามายา** และ

ปชาบดี หรือ โคตมี

พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางมายา มีพระราชโอรส 1 พระองค์ คือ **สิทธัตถะ** ครั้นพระนางมายาทิวงคต พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางปชาบดี มีพระราชโอรส 1 พระองค์ คือ **นันทะ** และมีพระราชธิดา 1 พระองค์ คือ **รูปนันทา**

แผนผังลำดับวงศ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

5.2 ประวัติศาสดา¹

5.2.1 สกุลกำเนิดและปฐมวัย

พระพุทธเจ้ามีพระนามเดิมว่า สิทธัตถะ โคตมะ ประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน (ปัจจุบันนี้เรียกว่า รุมมิเด แขวงเปชวาร์ ประเทศเนปาล) ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์ กับกรุงเทวทหะ ในวันเพ็ญเดือน 6 (วิสาขะ) ปีกจอ เมื่อก่อนพุทธศักราช 80 ปี ทรงเป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ กษัตริย์สาकยวงศ์ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ (เมืองหลวงของแคว้นสักกะ) กับพระนางสิริมหามายา ราชธิดาของกษัตริย์โกถยวงศ์ ผู้ครองนครเทวทหะ

¹ วชิรญาณวโรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. พุทธานุพุทธประวัติ, 2526 หน้า 6-44.

ในสมัยนั้นมีดาบสองศัหนึ่งชื่อ อลิตะ หรือ กาฬเทวิล ผู้ซึ่งเป็นที่คุ้นเคยและเป็นที่นับถือของราชตระกูลมาก เมื่อได้ทราบข่าวการประสูติของพระราชกุมาร จึงเข้าไปในพระราชวังเพื่อขอชมพระกุมาร เมื่อท่านได้เห็นพระกุมารมีลักษณะเลิศ ก็ทราบว่าต่อไปในภายหน้าพระกุมารนี้จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงได้ลุกขึ้นจากอาสน์คุกเข่าลงถวายอัญชลีแล้วกราบลงที่พระบาทพระกุมาร แล้วก็ทรงหัวเราะก้องไปทั้งปราสาท เพราะเห็นว่าเป็นลามกของตนที่ได้เห็นพระกุมาร ซึ่งมีลักษณะอันประเสริฐเช่นนั้น แต่เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนจะต้องตายเสียก่อนจึงพลาดโอกาสที่จะได้มรรค ผล และนิพพาน มีความเสียดายนัก จึงได้ร้องไห้ด้วยเสียงอันดังบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ได้เห็นดังนั้นจึงพากันพิศวงยิ่งนัก ต่างก็พากันไถ่ถามพระดาบสเมื่อได้ทราบว่าพระกุมาร จะเป็นผู้มีเดชาานุภาพยิ่งใหญ่ต่อไปในภายหน้า ต่างก็พากันกราบพระกุมาร แม้พระเจ้าสุทโธทนะเองก็ยกกรกราบอภิวันทนาการพระกุมารเช่นกัน แล้วดาบสก็ทูลลากลับ

เมื่อพระกุมารประสูติได้ 5 วัน พระเจ้าสุทโธทนะทรงทำพิธีทำนายลักษณะและขนานพระนามโดยเชิญพราหมณ์ 108 คนมาเลี้ยง แล้วได้คัดเลือกเอาพราหมณ์ชั้นยอด 8 คนให้เป็นผู้ทำนายลักษณะพระกุมาร พราหมณ์ 7 คนได้ทำนายเป็น 2 นัย คือ

1. ถ้าพระกุมารครองความเป็นฆราวาสต่อไป จะได้เป็นบรมจักรพรรดิ
2. ถ้าพระกุมารออกบรรพชาจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นศาสดาจารย์เอกของโลก

แต่โกณฑัญญะพราหมณ์หนุ่มได้ทำนายไว้ประการเดียวว่า “พระกุมารจะต้องออกบรรพชา และจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน” แล้วพราหมณ์เหล่านั้นก็ได้ขนานพระนามพระกุมารว่า “**สิทธัตถะ**” ซึ่งหมายความว่า “**ต้องการอะไรเป็นสำเร็จทุกอย่าง**”

ฝ่ายพระนางสิริมหามายาพระราชมารดา เมื่อประสูติพระกุมารได้ 7 วันแล้วก็ทิวคตโดยเหตุนี้พระเจ้าสุทโธทนะจึงได้ทรงมอบภาระการเลี้ยงดูพระกุมารให้แก่พระนางปชาบดีพระน้านาง ซึ่งเป็นพระชายาพระเจ้าสุทโธทนะเหมือนกัน แม้ในกาลต่อมาพระนางมีโอรสองค์หนึ่งคือ เจ้าชายนันทะ และราชธิดาองค์หนึ่งคือ เจ้าหญิงรูปนันทา ก็ตาม ถึงกระนั้นพระนางก็มีได้ทรงนำพาที่จะทะนุบำรุงให้ยิ่งไปกว่าเจ้าชายสิทธัตถะ

วันหนึ่งเป็นวันพระราชพิธีแรกนาขวัญ พระเจ้าสุทโธทนะพร้อมด้วยอำมาตย์ ราชบริพาร พราหมณ์ คหบดี ได้เสด็จไปทำพิธีแรกนาขวัญ ณ ทุ่งนาหลวง และได้เชิญพระกุมารออกไปด้วยโดยจัดที่ประทับไว้ให้ได้ต้นหว้าใหญ่ มีพระพี่เลี้ยงนางนมบริบาลแวดล้อม ขณะที่

พระราชเสด็จลงทำพิธีไถนาเป็นปฐมฤกษ์พร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริพารชั้นผู้ใหญ่รวม 108 ไถนั้น พวกพระพี่เลี้ยงก็ออกมาชมด้วย ทั้งพระกุมารไว้ในม่านแต่พระองค์เดียว เมื่อพระกุมารอยู่ตามลำพังพระองค์เดียวก็ทรงลุกขึ้นเจริญภาวนาอานาปานสติกัมมัฏฐาน ยังปฐมฌานให้เกิดขึ้นได้ เวลานั้นเป็นเวลาบ่าย เงามุ่งต้นไม้ทั้งหลายได้ชายไปตามตะวันทั้งสิ้น แต่เงาไม้หว่าที่ประทับปรากฏตรงอยู่เสมือนเวลาเที่ยง ครั้นพระพี่เลี้ยงทั้งหลายกลับเข้าไปในม่านเห็นพระกุมารอยู่ในลักษณะเช่นนั้นก็พิศวงจึงออกไปกราบทูลให้พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบ เมื่อพระราชเสด็จเข้าไปเห็นก็ทรงรู้สึกอัศจรรย์พระทัยจึงยอพระหัตถ์ถวายอภิวาทพระกุมารเป็นคารบสอง

เมื่อพระกุมารมีพระชนม์ได้ 7 พรรษา พระราชบิดาได้ทรงรับสั่งให้สร้างสระน้ำสำหรับพระกุมารและบริวารลงเล่น มี 3 สระด้วยกัน ปลุกอุบลบัวขาวสระหนึ่ง ประทุมบัวหลวงสระหนึ่ง และปลุกปทุมทริกบัวขาวสระหนึ่ง

ครั้นพระราชกุมารมีพระชนม์เจริญวัย 8 พรรษา ควรศึกษาศิลปวิทยาได้แล้ว พระราชบิดาก็ทรงนำไปมอบไว้ในสำนักครู “วิศวามิตร” ซึ่งเป็นครูประจำราชสำนัก สั่งสอนพระกุมารทุกสกุล เจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงศึกษาศิลปศาสตร์ 18 ประการได้อย่างว่องไวจนสิ้นความรู้ อาจารย์ ได้แสดงความเฉลียวฉลาดในหมู่พระญาติ ไม่มีพระกุมารอื่นจะเทียมเท่า

5.2.2 อภิเษกสมรส

เมื่อพระราชกุมารมีพระชนม์ได้ 16 พรรษา พระราชบิดาได้ทรงรับสั่งให้สร้างปราสาทขึ้น 3 หลัง เพื่อให้เหมาะสมกับการที่จะประทับอยู่ 3 ฤดู และให้สร้างลงในบริเวณเดียวกัน มีทางเดินติดต่อกันทั้ง 3 หลัง เมื่อสร้างเสร็จแล้วพระบิดายังไม่ให้เจ้าชายขึ้นประทับจนกว่าจะทำการอภิเษกแล้ว จึงได้ไปขอร้องพระเจ้าหึงยุโสธราพิมพา ราชธิดาพระเจ้าสุปปพุทธะ แห่งกรุงเทวทหะ มาอภิเษกให้ แล้วก็ให้ประทับอยู่อย่างสำราญในปราสาททั้ง 3 จนเจ้าชายสิทธัตถะมีพระชนมายุ 29 พรรษา

วันหนึ่งเจ้าชายสิทธัตถะมีพระทัยปรารถนาจะเสด็จประพาสพระอุทยาน จึงรับสั่งให้นายฉันทะมหาเดโชจัดรถเทียมด้วยม้า 4 ตัว ขับเที่ยวไปในอุทยาน ขณะที่กำลังเพลิดเพลินอยู่นั้นได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูต คือ เทวดาจำแลงองค์เป็นชายชราผมหงอกขาว หลังโก่ง ถือไม้เท้ายัน กันลัม เดินกะเผลอกะเผลกไปในระหว่างทาง ก็ทรงแปลกพระทัย จึงถามนายฉันทะว่า ชายผู้นี้ทำไมจึงรูปร่างผิดปกติกับคนทั่วๆ ไป เมื่อทรงทราบว่า เป็นธรรมดาที่ทุกคนจะต้อง

ชราด้วยกันทั้งนั้น ก็บังเกิดสังเวชพระทัยจึงเสด็จกลับพระราชวัง

วันต่อมาเมื่อเจ้าชายได้เสด็จประพาสพระอุทยานอีก ก็ทรงพบเห็นคนเจ็บและคนตายในวาระที่สองและที่สาม ก็ทรงถามดังเช่นคราวก่อน เมื่อทรงทราบว่าเป็นของธรรมดาที่ทุกคนจะต้องเจ็บ จะต้องตาย ก็ทรงสลดสังเวชพระทัยเป็นทวีคูณ แต่ในวาระที่สี่ได้ทรงพบภาพบรรพชิตหนุ่มผ้ากาสาวพัสตร์ มีกิริยาสำรวมหน้าเคารพเลื่อมใสยิ่งนัก จึงทรงถามนายฉันนะอีก เมื่อทรงทราบว่าเป็นผู้สงบ ไม่มีอันตราย ก็ทรงพอพระทัยในบรรพชา ทำให้เจ้าชายมีพระทัยผ่องแผ้วเบิกบาน จึงเสด็จเที่ยวอยู่ในพระอุทยานตลอดวัน

ในวันนั้นเองเจ้าหญิงพิมพาได้ประสูติโอรส พระเจ้าสุทโธทนะจึงให้มหาดเล็กไปทูลเจ้าชายให้ทรงทราบ พระองค์กำลังมีพระทัยน้อมไปในบรรพชา จึงออกโอษฐ์ว่า “ห้วงบังเกิดขึ้นแก่เราแล้ว” ตั้งแต่นั้นมาพระราชกุมารจึงได้นามว่า “ราหุล” ซึ่งแปลว่า “ห้วง” แล้วในตอนเย็นพระองค์ก็เสด็จกลับพระราชวัง

5.2.3 ออกบรรพชา

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะได้ประสบพบว่าคนเราจะต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย และความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้แหละเป็นเหตุทำให้เกิดทุกข์ แล้วจึงทรงดำริต่อไปว่าสภาพทั้งปวงย่อมมีของแก้กัน เช่น มีร้อนก็มีเย็นแก้ มีมืดก็มีสว่างแก้ มีทุกข์ก็ต้องมีสุขได้ และความสุขนั้นจะต้องพ้นไปเสียจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ถ้ายังอยู่ในเพศฆราวาสก็คงหาทางแก้ทุกข์มิได้ ในตอนดึกคืนวันหนึ่ง เมื่อทรงมีพระชนมายุได้ 29 พรรษา ก็ตัดสินใจออกบรรพชา โดยยอมหนีจากพระนางพิมพา พระวรชายาคู่บารมี และโอรสราหุลสุดที่รักปานดวงพระทัย สละโภคสมบัติยศศักดิ์รัชทายาท และอำนาจวาสนาทั้งสิ้น แล้วเสด็จหนีออกจากพระราชวังที่ประทับโดยม้าทรงชื่อ “กัณฐกะ” พร้อมกับมหาดเล็กฉันนะในยามราตรี ถึงฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำอโนมา (ซึ่งกั้นพรมแดนระหว่างแคว้นสักกะกับแคว้นมัลละ) ทรงตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์ และทรงเปลี่ยนเครื่องประดับต่างๆ ออกแล้วสวมใส่ชุดนักบวช อธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต เพื่อแสวงหาทางแห่งความพ้นทุกข์ต่อไป ครั้งแรก พระโคตมได้ประทับอยู่ ณ ป่ามะม่วงชื่อ อนุปิยัมพวันริมฝั่งแม่น้ำอโนมา ฝั่งเมืองสาวัตถีอยู่ถึง 7 วัน จึงเสด็จมุ่งตรงไปยังกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ฝ่ายโกณฑัญญะพราหมณ์ เมื่อได้ข่าวว่าเจ้าชายสิทธัตถะออกบวชแล้ว จึงได้ชวนบุตรพราหมณ์ที่เคยไปร่วมทำนาลักษณะเจ้าชายออกบวชตาม บางคนก็เชื่อ บางคนก็ไม่เชื่อ จึงมีผู้บวชตามเพียง 5 คน รวมทั้งโกณฑัญญะพราหมณ์ อีก 4 คน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ

และอัสสิ ทั้ง 5 นี้รวมเรียกว่า ปัญจวัคคีย์ ทั้ง 5 คนนี้ได้ตัดสินใจออกบวชติดตามหาพระโคตมต่อไป และพระเจ้าพิมพิสารผู้ครองแคว้นมคธ เมื่อได้ทรงทราบข่าวการเสด็จออกบรรพชาของเจ้าชายสิทธัตถะ จึงได้เสด็จไปยังสำนักพระโคตม และได้ทูลถามถึงความเป็นมาวัตรประสงฆ์ที่มา เมื่อทรงทราบว่าพระโคตมเป็นราชตระกูลในราชวงศ์ศากยะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ เกิดเบื่อโลกคิดออกบวชเพื่อหาทางพ้นทุกข์เช่นนี้พระองค์ทรงชักชวนให้พระโคตมอยู่กับพระองค์ โดยทรงสัญญาว่าจะแบ่งราชสมบัติให้ปกครองกึ่งหนึ่ง ซึ่งก็ได้รับการปฏิเสธจากพระโคตมโดยสุภาพ

5.2.4 เข้าศึกษาในสำนักดาบส

ต่อจากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปยังสำนักของอาฬารดาบส กาลามโคตร ณ เชิงเขาบัณฑวะ เข้าฝากตัวเป็นศิษย์ ศึกษาจนสำเร็จตามหลักสูตรของอาจารย์ คือ ได้สมาบัติ 7 คือ ใต้รูปฌาน 4 อรูปฌาน 3 ครั้นแล้วพระองค์ก็เสด็จไปศึกษาต่อ ณ สำนักอุทกดาบส รามบุตร ได้ความรู้สูงขึ้นอีกชั้นหนึ่ง คือ ได้รู้รูปฌาน 4 ซึ่งเป็นความรู้สูงสุดของอาจารย์ แต่พระองค์ก็ทรงหาพอพระทัยไม่ เพราะนั้นยังมีใช้ทางพ้นทุกข์ที่พระองค์ทรงมุ่งหมาย พระองค์จึงลาอาจารย์เสด็จต่อไปจนถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ทรงพิจารณาเห็นว่าสถานที่นั้นสงบ น่ารื่นรมย์ มีพื้นที่ราบเรียบ มีแนวป่าเขียวสด มีแม่น้ำไหลผ่าน น้ำใสสะอาด มีท่าอันดินารื่นรมย์ มีที่สำหรับโคจรเพื่อภิกขาอยู่โดยรอบ จึงทรงประทับยับยั้งเพื่อบำเพ็ญเพียร ณ ที่นั้นต่อไป

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ซึ่งพากันติดตามพระองค์มาหลายเมืองแล้วนั้น ได้มาพบพระองค์ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เห็นพระองค์บำเพ็ญเพียรโดยวิธีต่างๆ อยู่ ก็คิดว่าพระองค์คงจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเป็นแน่แท้ จึงได้พากันเข้าไปอยู่ช่วยปรนนิบัติตั้งแต่นั้นมา

5.2.5 บำเพ็ญทุกรกิริยา

ณ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมนี้เอง พระโคตมได้เริ่มบำเพ็ญทุกรกิริยาซึ่งเป็นวิธีการที่นิยมกันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้น โดยคิดว่าจะเป็นทางแห่งความหลุดพ้นทุกข์ พระองค์ได้บำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างแรงกล้า เช่น กตพระทนต์ด้วยพระทนต์ กตพระตาลู (เพดานปาก) ด้วยพระชิวหา จนเหงื่อไหลจากรักแร้ กลั้นลมหายใจเข้าออก เมื่อลมเดินทางช่องนาสิกและพระโอษฐ์ไม่สะดวกแล้ว ก็เกิดเสียงอู้อู ทางช่องพระโสต และในที่สุดก็ใช้วิธีอดอาหาร โดยผ่อนเสวยน้อยลงๆ จนพระกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีวรรณเศร้าหมอง กระดูกปรากฏทั่วพระวรกาย เมื่อทรงลูบพระองค์พระโลหิตมีรอยเน่าก็หลุดร่วงจากชุมชน พระกำลังก็ลดน้อยถอยลงตาม

ลำดับจะเสด็จไปทางไหนก็คอยชวนเซล้ม แม้พระองค์จะทรงทรมานพระกายถึงขนาดนี้ก็หาบรรลุลักษณะใดๆ ไม่

พระองค์จึงทรงพิจารณาเห็นว่า การบำเพ็ญเพียรทางกายอย่างมากก็ทำกันได้เพียงแค่นี้เอง ไม่ดีไปกว่านี้แน่ ถึงกระนั้นก็หาใช่ทางหลุดพ้นไม่ พระองค์จึงทรงหวนระลึกถึงความเพียรทางใจว่าคงจะเป็นทางตรัสรู้อย่างแน่นอน ทรงเกิดความคิดเทียบเคียงกับพิน 3 สาย ถ้าซึ่งตึงนักพอดีก็จะขาดออกไป ถ้าซึ่งหย่อนไปก็ตึงไม่เป็นเสียง แต่ถ้าซึ่งปานกลางย่อมดีดี ไพเราะเจริญใจ เมื่อเทียบกับการปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ถ้าย่อหย่อนนัก คือ หมกมุ่นหนักไปในกามารมณ์จนเกินไป ก็เป็นเสมือนพินที่ซึ่งหย่อนย่อมไม่สามารถออกจากทุกข์ได้ ถ้าหากปฏิบัติตึงเกินไป เช่น การบำเพ็ญทุกรกิริยาที่เคยปฏิบัติมานั้นก็เป็นเสมือนพินที่ซึ่งตึงนักพอดีก็ขาด พระองค์ก็เช่นเดียวกัน บำเพ็ญลำบากเปล่าๆ แทบจะขาดใจก็หาได้ผลใดๆ ไม่ ฉะนั้นจึงควรเดินสายกลางไม่ให้ตึงนักและหย่อนนัก ซึ่งเรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” นี่กรรมที่จะเป็นทางแห่งความพ้นทุกข์

พระสมณโคตมทรงตระหนักได้ว่า ร่างกายและจิตใจเป็นของคู่กันและเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันและกัน การทรมานร่างกายก็ย่อมทำให้จิตใจไม่สงบ กระวนกระวาย เมื่อจิตใจไม่สงบปัญญาจะเกิดขึ้นได้อย่างไร และถ้ากำลังกายไม่มีกำลังใจจะมีได้อย่างไร จิตใจที่เข้มแข็งย่อมอยู่ในร่างกายที่สมบูรณ์ จึงทรงหันกลับมาเสวยอาหารตามปกติเพื่อให้มีกำลังกาย เพื่อจะได้เจริญสมาธิภาวนาทำความเพียรต่อไป

เมื่อปัญจวัคคีย์เห็นพระโคตมเลิกการบำเพ็ญทุกรกิริยากลับมาเสวยอาหารเช่นนั้น ก็คิดว่าพระองค์คงจะเลิกละความเพียรหันมาเพื่อความมักมากเสียแล้ว คงไม่อาจตรัสรู้ได้อย่างแน่นอน ถ้าตนจะอยู่ปฏิบัติต่อไปก็คงไม่ได้อะไร จึงพากันหลีกหนีไปอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (ปัจจุบันนี้เรียกว่า สารนาถ) ไกลนครพาราณสี

การที่พระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา แล้วมีปัญจวัคคีย์มาอุปฐากเช่นนั้นย่อมเป็นโชคของพระองค์ เพราะเท่ากับพระองค์ได้พยาน เพราะถ้าหากพระองค์ตรัสรู้แล้ว ถ้าทรงสั่งสอนใครให้ละเลิกการบำเพ็ญทุกรกิริยาจะได้ทรงยกพระองค์เป็นตัวอย่างได้ว่าทรงเคยทำมาแล้วหาใช่ทางแห่งความสำเร็จไม่ เมื่อพระองค์ทรงดำริจะบำเพ็ญเพียรทางจิตนั้นก็นับว่าเป็นโชคดีของพระองค์อีก ที่มีเหตุให้ปัญจวัคคีย์หลบหนีไป เพราะการบำเพ็ญเพียรทางจิตนั้นจำต้องอาศัยความสงบเป็นอย่างมาก ถ้ามีคนอยู่พลุกพล่านย่อมก่อให้เกิดอันตรายต่อความสงบของพระองค์ ซึ่งนับว่าพระองค์ทรงเป็นผู้มีโชคเป็นอย่างยิ่ง

ในเช้าวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 6 พระสมณโคดมได้ทรงรับข่าวมธุปายาสพร้อมถาดจากนางสุชาดา ซึ่งนางนำมาแก้บนที่ได้บุตรคนหัวปีเป็นชาย เมื่อเสวยข้าวมธุปายาสจนหมดจำนวน 49 ก้อน แล้วก็ทรงนำถาดทองใบนั้นไปลอยในน้ำ โดยทรงอธิษฐานเสี่ยงบารมีว่า ถ้าพระองค์จะได้สำเร็จพระโพธิญาณก็ขอให้ถาดนั้นลอยทวนน้ำขึ้นไป ถ้าจะไม่สำเร็จก็ขอให้ลอยไปตามน้ำ ซึ่งก็ปรากฏว่าถาดได้ลอยทวนน้ำไปเป็นระยะทางไกล 1 เส้น จึงได้จมลงไปในน้ำวนแห่งหนึ่ง พระโคดมเมื่อทรงเห็นเช่นนั้นก็มั่นพระทัยว่าพระองค์จะต้องได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างไม่ต้องสงสัย ทรงปิติโสมนัสมาก

5.2.6 การได้ตรัสรู้

นับแต่การได้ออกทรงบรรพชาจนถึงเสวยข้าวมธุปายาสรวมเป็นเวลา 6 ปีเต็ม พระองค์ก็ได้เสด็จไปประทับ ณ โคนต้นสาละ แล้วพระดำริที่จะบำเพ็ญเพียรทางใจต่อไป โดยทรงกำหนดสถานที่ กำหนดเวลาและกิจที่จะต้องทำ เมื่อเตรียมวางแผนในเรื่องดังกล่าวได้แล้วจึงเสด็จลุกจากต้นสาละ มุ่งตรงไปยังต้นมหาโพธิ์ที่ทรงกำหนดหมายไว้ ขณะนั้นได้มีคนเกี่ยวหญ้าคนหนึ่งชื่อ โสติยพราหมณ์ ถือหญ้าคา 8 กำ เดินสวนทางมา พอพราหมณ์นั้นมาพบพระโคดมก็เกิดเลื่อมใส จึงน้อมนำหญ้าคาทั้ง 8 กำนั้นเข้าไปถวาย พระองค์ก็ทรงรับแล้วก็เสด็จต่อไปยังต้นมหาโพธิ์ เมื่อเสด็จไปถึงต้นมหาโพธิ์แล้วพระองค์ก็ทรงพิจารณาเห็นว่า เบื้องทิศตะวันออกของต้นมหาโพธิ์เป็นที่เหมาะเรียบราบสม่ำเสมอดี พระองค์จึงทรงเอาหญ้าคาทั้ง 8 กำนั้นปู ณ ที่นั้น ทรงทำความพอพระทัยในบัลลังก์หญ้านั้น โดยกำหนดนึกให้เสมอบัลลังก์แก้ว ทรงนั่งขัดสมาธิบนบัลลังก์หญ้านั้นหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก หันหลังให้ต้นมหาโพธิ์ แล้วได้ตั้งสัตยาธิษฐานไว้อย่างอุกฤษฏ์ว่า “ถ้าเรายังไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตราบไฉนเราจักไม่ลุกขึ้นตราบนั้น แม้ว่าเนื้อเลือดจะเหือดแห้งไป เหลือแต่หนัง เอ็น กระดูก ก็ตามที” แล้วทรงกระทำจิตเข้าสู่สมาธิ

ในขณะนั้นได้เกิดความขัดแย้งระหว่างธรรมชาติฝ่ายต่ำ คือ กิเลส และธรรมชาติฝ่ายสูง คือ คุณธรรมต่างๆ ในพระทัยของพระองค์ แต่พระองค์มีพลังพระทัยเข้มแข็ง สามารถประมวลเอาบารมีที่เคยได้สั่งสมอบรมมานับภพนับชาติไม่ถ้วน ให้เข้มแข็งหนักแน่นเสมือนแผ่นดิน หักห้ามความคิดจะกลับหลังเสียได้โดยเด็ดขาดจนสามารถเอาชนะธรรมชาติฝ่ายต่ำได้ และสามารถทำให้จิตเข้าสู่สมาธิที่แน่วแน่มากยิ่งขึ้นตามลำดับ จนได้บรรลุญาณที่ 1 ถึงที่ 4 ตามลำดับ มีจิตที่แน่วแน่มั่นคงผ่องแผ้วจากกิเลสอาสวะทั้งปวงได้ แล้วทำให้บรรลุญาณความรู้เห็นเป็นขั้นตอนตามลำดับในราตรีนั้น คือ

ยามที่ 1 (18.00 น. – 22.00 น.) ทรงบรรลุปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ รู้และเข้าใจชาติหนหลังของพระองค์ได้อย่างแจ่มแจ้ง ทั้งทรงรู้แจ้งการกำเนิดและเรื่องของชีวิต

ยามที่ 2 (22.00 น. – 02.00 น.) ทรงบรรลุจุตูปปาตญาณ คือ ทรงรู้และเข้าใจเหตุที่สัตว์โลกต้องเกิดและตายมีสภาพที่แตกต่างกัน

ยามที่ 3 (02.00 น. – 06.00 น.) ทรงบรรลุอาสวกิเลสญาณ คือ ความรู้และความเข้าใจอันเป็นเหตุที่ทำให้สิ้นอาสวกิเลสทั้งหลาย คือ ทรงทราบว่า การที่ชั้นธมาประชุมกันขึ้นเป็นตัวเราตัวเขา นี้ ก็เพราะความโลภ (อวิชชา) ความต้องการ ความปรารถนาไม่มีที่สิ้นสุด (ตัณหา) ความยึดมั่น ถือมั่น (อุปาทาน) และการกระทำของเรา (กรรม) นั้นเอง ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นเหตุและผลของกันและกันเหมือนสายโซ่ เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า พระองค์ตรัสรู้ร้อยสัจสี อันได้แก่ ทุกข์ สมุทัย (เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์) นิโรธ (ความดับทุกข์) และมรรค (ทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์) เมื่อทรงรู้อย่างนี้แล้วจิตของพระองค์ก็พ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ไม่ยึดมั่นถือมั่นอีกต่อไป ในรุ่งอรุณของคืนนั้นพระองค์ก็ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (คือ ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบธรรม)

5.2.7 ทรงพระดำริที่จะโปรดสัตว์

เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ทรงเสวยวิมุตติสุข คือ ความสุขอันเกิดจากความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นเวลา 49 วัน (7 สัปดาห์) แล้วได้เสด็จกลับไปยังต้นอชปาลนิโครธ ในราตรีนั้นทรงพระราชดำริว่า พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งที่ลึกซึ้งยากที่คนธรรมดาจะรู้และเข้าใจและปฏิบัติตามพระองค์ได้ ทรงมีพระทัยท้อถอยไม่คิดจะสั่งสอนผู้อื่นต่อไป แต่เพราะพระเมตตาพระกรุณาที่มีอยู่ในพระหทัยเป็นนิจันนั้นเอง ได้เตือนพระองค์เองว่า ถ้าพระองค์จะไม่ทรงสั่งสอน สัตว์ทั้งปวงก็จักฉิบหายสิ้น จึงทรงกลับพระทัยคิดจะสั่งสอนสัตว์ต่อไป โดยทรงพิจารณาเห็นว่าสัตว์ทั้งหลายมีสติปัญญาอ่อนและแก่กล้าไม่เหมือนกัน ประดุจดอกบัว บางดอกเพิ่งออกจากเหง้ายังจมอยู่ใต้น้ำที่ดินที่เลนอยู่ บางดอกก็งอกมีก้านเจริญขึ้นแล้วแต่ยังอยู่ภายในน้ำ บางดอกก็เจริญขึ้นมาพอเสมอน้ำ และบางดอกก็โผล่ขึ้นมาพ้นน้ำพอพระอาทิตย์ฉายแสงก็จะบานทันที สัตว์โลกทั้งหลายก็มีอุปมาเหมือนดอกบัว ฉะนั้นบางคนก็มีปัญญาเฉียบแหลม สอนเพียงครั้งเดียวก็จะเข้าใจได้แจ่มแจ้ง เปรียบประดุจดอกบัวที่อยู่พ้นน้ำคอยแสงแดดอยู่ฉนั้น บางคนก็มีสติปัญญาอยู่ในเกณฑ์ดี พอแนะนำให้ตรัสรู้ได้โดยง่าย แม้จะต้องสอนกันถึง 2-3 ครั้งก็ตาม ย่อมเป็นเสมือนดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ อีก 2-3 วันก็จะบานฉนั้น บางคนแม้จะไม่ถึงกับจะตรัสรู้มรรคผลได้ แต่ก็อยู่ในเกณฑ์ที่จะ

แนะนำสั่งสอนให้ตั้งตนอยู่ในคุณธรรมความดีได้ เปรียบเสมือนดอกบัวที่ยังอยู่ในน้ำ พอมีหวังจะบานได้ในอนาคต แม้จะนานสักหน่อยก็ตาม แต่บางคนก็หมดปัญญาที่จะแนะนำได้ ย่อมตกเป็นทาสของกิเลส มาณะทิฐิ ตลอดไป เปรียบประดุจดอกบัวที่เพิ่งแตกจากเหง้า ยังไม่แน่ว่าจะผุดขึ้นมาเหนือน้ำได้หรือไม่ อาจเป็นภิกษาหารของปลาและเต่าก็ได้ เมื่อพระองค์ทรงพิจารณาเห็นเช่นนั้นแล้ว จึงทรงคิดสั่งสอนประชาชนต่อไป ครั้นแล้วจึงทรงพระดำริว่า ควรจะไปสั่งสอนผู้ใดก่อน บุคคลที่มีความรู้ความสามารถพวกแรกที่พระพุทธเจ้าทรงระลึกถึงได้ คือ อาฬารดาบส และอุททกดาบส แต่ขณะนั้นทั้งสองท่านได้เสียชีวิตไปก่อนแล้ว บุคคลต่อมาที่ระลึกถึงได้แก่ ปัญจวัคคีย์ ซึ่งได้หนีจากพระองค์ไปอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เป็นผู้มัวอุปการคุณต่อพระองค์ระหว่างทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ทรงตัดสินพระทัยจะแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์เป็นพวกแรก

5.2.8 แสดงปฐมเทศนาและได้ปฐมสาวก

เมื่อทรงตัดสินพระทัยจะแสดงธรรมโปรดปัญจวัคคีย์ จึงได้เสด็จไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ในระหว่างทางได้ส่วนทางกับอาชีวก (นักบวชพวกหนึ่งนอกพุทธศาสนา) ผู้หนึ่ง ชื่ออุปกะ ณ ตำบลระหว่างแม่น้ำคยาภิกับมหาโพธิ์ต่อกัน อุปกะชีวกเมื่อเห็นพระพุทธเจ้ามีผิวพรรณผุดผ่องงดงามยิ่งนักก็สนใจ จึงถามว่า “ท่านมีผิวพรรณผ่องใสยิ่งนัก ท่านชื่ออะไร บวชในสำนักผู้ใด ใครเป็นครูของท่าน” ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า “เรารู้ธรรมด้วยตนเอง จะได้บวชในสำนักผู้ใดก็หาไม่ ฉะนั้นจึงไม่มีใครที่เป็นครูของเรา เราเป็นผู้ตรัสรู้เอง” อุปกะชีวกไม่เชื่อจึงหลีกทางไป พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปจนถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในตอนเย็นวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 8 และในที่สุดพระพุทธองค์ก็ได้พบกับปัญจวัคคีย์ และได้ทำให้ปัญจวัคคีย์เชื่อในการตรัสรู้ของพระองค์ และพร้อมที่จะรับฟังธรรม ดังนั้นในวันรุ่งขึ้น คือ วันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี จึงทรงแสดง “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” เป็นปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ เมื่อปัญจวัคคีย์ได้พิจารณาไตร่ตรองธรรมตามที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแล้ว ท่านโกณฑัญญะซึ่งเป็นผู้มีอาวุโสที่สุดก็ได้ดวงตาเห็นธรรม (ธรรมจักขุ) คือ ได้เห็นจริงตามทุกประการนับว่าเป็นบุคคลแรกในโลกที่รู้ตามพระพุทธองค์แม้จะยังไม่ถึงขั้นสุดก็ตาม แต่ก็ยังเป็นขั้นแรกที่จะนำไปสู่ความตรัสรู้ต่อไป อันเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงดีพระทัยมากที่ธรรมอันลึกซึ้งที่พระองค์ตรัสรู้แล้วนั้น เป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยที่คนจะรู้ตามได้ ท่านโกณฑัญญะนี้เป็นพยานยืนยันในความจริงข้อนี้เป็นอย่างดีถึงกับทรงเปล่งอุทานว่า “อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญญะ” 2 ครั้ง แปลว่า โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ โดยนิमितที่

พระองค์ทรงเปล่งอุทานนี้ ท่านโกณฑัญญะจึงได้นามใหม่ว่า อัญญาโกณฑัญญะ ตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา ต่อจากนั้นอัญญาโกณฑัญญะได้ทูลขอบรรพชากับพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงได้ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้กลายเป็นภิกษุโดยสมบูรณ์ นับว่าเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา และเป็นปฐมสาวก และในระหว่างนั้นพระพุทธเจ้าก็ได้แสดงธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ดโปรดอีก 4 ท่านที่เหลือ ท่านวัปปะและท่านภัททิยะได้ดวงตาเห็นธรรม และชุดสุดท้ายที่ได้ดวงตาเห็นธรรมคือ ท่านมหานามะ และท่านอัสสชิ แล้วพระพุทธองค์ก็ได้ประทานการบรรพชาอุปสมบทให้ ต่อมาพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรโปรดพระภิกษุปัญจวัคคีย์อีก ทั้ง 5 ได้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งจิตหลุดพ้นจากอัสวกิเลส ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปทานอีกต่อไป จึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกันทั้งหมดทั้ง 5 องค์ ก็มีพระอรหันต์เกิดขึ้นแล้วในโลก 6 องค์ด้วยกัน และได้จำพรรษาพรรษาแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน นับว่าเป็นพรรษาที่ 1 ของพระพุทธเจ้า ในระหว่างนั้นก็ได้ออกแสดงธรรมโปรดยสกุลบุตรและสหายในเมืองพาราณสี 4 คน คือ วิมล สุพาหุ ปุณณชิ และ ควัมปติ พร้อมสหายของยสกุลบุตรที่อยู่ตามชนบทนอกเมืองพาราณสีอีก 50 คน จนได้บรรลुरुหัตตผลเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด และจำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ในกาลนั้นก็ให้มีพระอรหันต์ในโลกรวม 61 องค์แล้ว

5.2.9 ประกาศศาสนา

เมื่อทรงมีสาวกเป็นพระอรหันต์ 60 องค์ และก็ได้ออกพรรษาแล้ว ทรงพิจารณาเห็นสมควรที่จะออกไปประกาศศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายได้แล้ว พระองค์จึงเรียกประชุมสาวกทั้งหมดแล้วตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราได้พ้นจากบ่วงทั้งปวงทั้งชนิดที่เป็นทิพย์ และชนิดที่เป็นของมนุษย์แล้ว แม้ท่านทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน เราทั้งหลายจงพากันจาริกไปยังชนบททั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชนเถิด อย่าไปรวมกันทางเดียวถึงสองรูปเลย จงแสดงธรรมให้งามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะเถิด จงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยสิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสเบาบางนั้นมีอยู่ เพราะโทษที่ไม่ได้ฟังธรรม ย่อมจะเสื่อมจากคุณที่จะพึงได้พึงถึง ผู้รู้ทั่วถึงธรรมคงจักมีอยู่ แม้ตัวเราเองก็จะไปยังอูรเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรมเช่นกัน” พระองค์ก็ส่งสาวกออกประกาศศาสนาพร้อมกันทีเดียวถึง 60 องค์ ไป 60 สาย คือ ไปกันทุกสารทิศทีเดียว แม้พระองค์เองก็ไปเหมือนกัน ไม่ใช่แต่สาวกอย่างเดียวเท่านั้น นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของบุคคลที่จะเป็นผู้นำทีเดียว

สาวกทั้ง 60 เมื่อได้รับพุทธบัญชาเช่นนั้นก็แยกย้ายกันไปประกาศศาสนาตามจังหวัด อำเภอ และตำบลต่าง ๆ ทำให้กุลบุตรในดินแดนถิ่นฐานต่าง ๆ เหล่านั้นหันมาเลื่อมใสได้มากมาย

บางคนก็ชอบขบข แต่สาวกเหล่านั้นยังให้บวชเองไม่ได้ จึงต้องพากุลบุตรเหล่านั้นมาเฝ้า พระพุทธเจ้าเพื่อให้พระองค์บวชให้เอง ทำให้ได้รับความลำบากในการเดินทางมาก ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้สาวกเหล่านั้นอุปสมบท กุลบุตรได้โดยโกณณฆและหนดเครา เสียก่อน แล้วจึงให้ห่มผ้าห่มน้ำผาด นั่งคุกเข่าพนมมือกราบภิกษุแล้วเปล่งวาจาว่า “ข้าพเจ้า ขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ” รวม 3 ครั้ง การอุปสมบทนี้เรียกว่า “ติสรณคณูปสัมปทา” คือ อุปสมบทโดยวิธีให้ภิกษุญาณ ตนเป็นผู้ถึงไตรสรณคณ

ตั้งแต่พรรษาที่ 1¹ ที่ทรงได้สาวกเป็นพระอรหันต์จำนวน 60 องค์แล้ว พระพุทธองค์ ก็ได้อาศัยพระมหากุณาคณาคุณทำการประกาศเผยแผ่คำสั่งสอน จนได้สาวกเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นพุทธบริษัท 4 ขึ้นอย่างแพร่หลายและมั่นคง การประกาศพระศาสนา ของพระองค์ได้ดำเนินการไปอย่างเข้มแข็ง โดยการจาริกไปยังหมู่บ้านชนบทน้อยใหญ่ใน แคว้นต่าง ๆ ทัวชมพูทวีปตลอดเวลาอีก 44 พรรษา คือ พรรษาที่ 2-45 ดังนี้

พรรษาที่ 2 เสด็จไปยังเสนานิคมในตำบลอุรุเวลา ในระหว่างทางได้สาวกกลุ่ม ภัททวัคคีย์ 30 คน และที่ตำบลอุรุเวลาได้ชฎิล 3 พี่น้อง คือ อุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ คยากัสสปะ กับศิษย์ 1,000 คน เทศนาอาทิตยาปริยายสูตรที่คยาสิละ เสด็จไปยังราชคฤห์แห่งแคว้นมคธ กษัตริย์พิมพิสารทรงถวายสวนเวฬุวันแด่คณะสงฆ์ ได้พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระอัครสาวก อีก 2 เดือนต่อมาเสด็จไปยังกบิลพัสดุ์ ทรงพำนักที่นิโครธาราม ได้สาวก มากมาย เช่น นันทะ ราหุล อานนท์ เทวทัต และพระญาติอื่นๆ อนาถปิณฑิกะเศรษฐีอาราธนา ไปยังกรุงสาวัตถีแห่งแคว้นโกศล ถวายสวนเชตะวันแด่คณะสงฆ์ ทรงจำพรรษาที่นี่

พรรษาที่ 3 นางวิสาขาถวายบุพพาราม ณ กรุงสาวัตถี ทรงจำพรรษาที่นี่

พรรษาที่ 4 ทรงจำพรรษาที่เวฬุวัน ณ กรุงราชคฤห์แห่งแคว้นมคธ

พรรษาที่ 5 โปรดพระราชาบิดาจนบรรลุนิพพาน ทรงไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ระหว่าง พระญาติฝ่ายสักกะกับพระญาติฝ่ายโกลิยะเกี่ยวกับการใช้น้ำในแม่น้ำโรหิณี ทรง บรรพชาอุปสมบทพระนางปชาบดีโคตมี และคณะเป็นภิกษุณี

พรรษาที่ 6 ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ในกรุงสาวัตถี ทรงจำพรรษาบนภูเขามังกลุ- บรรพต

พรรษาที่ 7 ทรงเทศนาและจำพรรษาที่กรุงสาวัตถี ระหว่างจำพรรษาเสด็จขึ้นไป

¹ พิชุร มลิวลย์ และไสว มาลาทอง. พุทธกิจ 45 พรรษา, 2531 หน้า 21-23.

ยังสวรรคตขึ้นดาวดิงส์ ทรงเทศนาพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา

พรรษาที่ 8 ทรงเทศนาในแคว้นภัคคะ ทรงจำพรรษาในสวนเภสกลาวัน

พรรษาที่ 9 ทรงเทศนาในแคว้นโกสัมพี

พรรษาที่ 10 คณะสงฆ์แห่งโกสัมพีแตกแยกกันอย่างรุนแรง ทรงตกเดือนไม่เชื่อฟัง จึงเสด็จไปประทับและจำพรรษาในป่าลิลยยะกะมีช้างเชือกหนึ่งมาเฝ้าพิทักษ์และรับใช้ตลอดเวลา

พรรษาที่ 11 เสด็จไปยังกรุงสรวัดดี คณะสงฆ์แห่งโกสัมพีปรองดองกันได้ ทรงจำพรรษาในหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอกนาลา

พรรษาที่ 12 ทรงเทศนาและจำพรรษาที่เวรัญชา เกิดความอดอยากรุนแรง

พรรษาที่ 13 ทรงเทศนาและจำพรรษาบนภูเขาจาสิกบรรพต

พรรษาที่ 14 ทรงเทศนาและจำพรรษาที่กรุงสรวัดดี ราชูลชอบบรรพชาอุปสมบท

พรรษาที่ 15 เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุปปพุทธะถูกแผ่นดินสูบเพราะขัดขวางทางโคจร

พรรษาที่ 16 ทรงเทศนาและจำพรรษาที่อาลวี

พรรษาที่ 17 เสด็จไปยังกรุงสรวัดดี กลับมายังกรุงอาลวีและทรงจำพรรษาที่กรุงราชคฤห์

พรรษาที่ 18 เสด็จไปยังกรุงอาลวี ทรงจำพรรษาบนภูเขาจาสิกบรรพต

พรรษาที่ 19 ทรงเทศนาและจำพรรษาบนภูเขาจาสิกบรรพต

พรรษาที่ 20 โจรองคุลิมาลกลับใจเป็นสาวก ทรงแต่งตั้งให้พระอานนทรับใช้ใกล้ชิด ตลอดกาล ทรงจำพรรษาที่กรุงราชคฤห์ ทรงเริ่มบัญญัติพระวินัย

พรรษาที่ 21-44 ทรงยึดเอาวัดพระเชตวันและวัดบุพพารามในกรุงราชคฤห์เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่และเป็นที่พักจำพรรษา เสด็จพร้อมสาวกออกเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ตามแคว้นต่างๆ โดยรอบ พรรษาที่ 45 ซึ่งเป็นพรรษาสุดท้ายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์มีเนื้อความปรากฏในมหาปรินิพพานสูตร ความว่า พระเทวทัตปองร้ายพระพุทธเจ้าบริเวณเขาคิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์ถึงกับพระบาทห้อโลหิต ทรงได้รับการบำบัดจากหมอชีวก วัสสการพราหมณ์ได้เข้าเฝ้า ต่อจากนั้นทรงเสด็จไปยังอัมพลัญญิกา นาลันทา และปาฏลิคามตามลำดับ ทรงข้ามแม่น้ำคงคาที่โคมิตตธ เสด็จต่อไปยังโกฏคาม นาทิกาม และเวสาลี ทรงพำนักในสวนของนางคณิกา อัมพปาลี เสด็จจำพรรษาที่เวฬุวัน ทรงเริ่มประชวร และ 3 เดือนต่อมาเสด็จดับขันธปรินิพพานในเมืองกุสินาราแห่งแคว้นมัลละในวันเพ็ญเดือน 6 (วิสาขะ) เมื่อ

พระชนมายุ 80 พรรษา ก่อนวันที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน 1 วัน ได้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดนายจุนทะ และนายจุนทะได้ถวายภัตตาหารเช้าซึ่งมีอาหารที่ได้จัดเป็นพิเศษถวาย คือ สุกกรรมัทวะ หลังจากเสวยเสร็จแล้วในระหว่างทางเสด็จสู่เมืองกุสินาราในวันเพ็ญเดือน 6 นั้น ทรงประจวบหน้าด้วยพระโรคลงพระโลหิต จนมาถึงข้ามแม่น้ำหิรัญวดีเข้าเขตเมืองกุสินารา พระอาการประชวรหนักขึ้น จึงตรัสสั่งให้พระอานนท์จัดตั้งเตียงปูลาดผ้าสังฆาฏิ แล้วเสด็จประทับบรรทมสหัสสยาสันระหว่างต้นรัง (สาละ) ทั้งคู่ โดยหันพระเศียรไปเบื้องทิศอุดร แล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพาน ปัจฉิมโอวาท¹ ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานมีใจความว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังกิจทั้งปวงให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด” หลังจากปรินิพพานได้ 7 วัน ก็ได้จัดให้มีการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปพระศรณ มกุฏพันธเจติย์ ห่างจากเมืองกุสินาราทางทิศตะวันออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร แล้วก็มีการแจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุเพื่อนำไปสักการบูชาแก่บรรดาเจ้าผู้ครองนครต่างๆ 9 นครด้วยกัน

5.3 คัมภีร์ในศาสนา

คัมภีร์ของศาสนาพุทธ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก คำว่า “ไตรปิฎก” มาจากภาษาบาลีว่า ตปิฎก หรือ เตปิฎก ตี หรือ เต หรือ ไตร แปลว่า 3 ปิฎก แปลว่า กระจาดหรือตะกร้า ก็ต้องตีความเป็นเสมือนกระจาดหรือตะกร้าสำหรับใส่หรือรวบรวมพระพุทธรวจนะให้เป็นหมวดหมู่ไม่ให้กระจัดกระจายแบ่งเป็น 3 หมวดหมู่ โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่สาวกรวบรวมจากการที่ท่องจำสืบต่อกันมาแล้วได้มาประชุมสังคายนาาร่วมกันและได้จารึกขึ้นในภายหลังเป็นภาษาบาลี สันสกฤต จีน ทิเบต และไทย

พระไตรปิฎก² หรือปิฎกทั้ง 3 นั้น ได้แก่

5.3.1 พระวินัยปิฎก ว่าด้วยวินัย คือ ศีลของภิกษุ ภิกษุณี มีเรื่องเล่าประวัติความเป็นมาที่ทรงบัญญัติวินัยอย่างละเอียด นอกนั้นยังมีเรื่องเกี่ยวกับข้อประพฤติปฏิบัติและวิธีดำเนินการในการบริหารคณะสงฆ์โดยพิสดาร มี 21,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น 3 หมวด หรือ 5 คัมภีร์ จัดพิมพ์อักษรไทย 8 เล่ม คือ

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก ที่มณีกาย มหาวรรค เล่ม 10. มหาปรินิพพานสูตร, 2539 หน้า 238.

² สุชีพ ปุณฺณานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, 2528 หน้า 20-24.

ก. วิภังค์ หรือ สุตตวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ แบ่งเป็น 2 คัมภีร์ คือ

1. อาทิกัมมิกะ หรือ ปาราชิก (อา) ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติหนัก ตั้งแต่ ปาราชิกถึง อนียต (Major Offences) จัดพิมพ์เป็น 1 เล่ม

2. ปาจิตติยะ (ปา) ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบา ตั้งแต่หิสังคคิยาปาจิตติย ถึงเสขิยะ และรวมเอาภิกขุวิภังค์เข้าไว้ด้วย (Minor Offences) จัดเป็น 2 เล่ม วิภังค์นี้ แบ่งอีกอย่างหนึ่งเป็น 2 เหมือนกัน คือ

1. มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ จัด เป็น 2 เล่ม

2. ภิกขุณีวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ จัดเป็น 1 เล่ม

ข. ชันธกะ ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ รวมเป็นบทๆ เรียกว่า ชันธกะหนึ่งๆ ทั้งหมดมี 22 ชันธกะ แบ่งเป็น 2 วรรค คือ

1. มหาวรรค (ม; วรรคใหญ่) ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ตอนต้น มี 10 ชันธกะ จัดเป็น 2 เล่ม

2. จุลวรรค (จุ; วรรคเล็ก) ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ตอนปลาย มี 12 ชันธกะ จัดเป็น 2 เล่ม

ค. ปริวาร (ป; หนังสือประกอบ, คู่มือ) คัมภีร์บรรจุคำถามคำตอบ ช้อมูลความรู้พระวินัย จัดเป็น 1 เล่ม

5.3.2 พระสูตรตันตปิฎก ว่าด้วยพระสูตรคือ คำเทศนาสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและ พระสาวก มีเรื่องราวประกอบมาก รวมทั้งรายละเอียดแห่งการที่จะทรงโต้ตอบกับนักบวชแห่ง ศาสนาอื่น และผู้ที่มาซักถาม มีการกล่าวถึงภูมิประเทศ เหตุการณ์ บุคคล และกาลเวลา พลอย ให้ได้ประโยชน์ในการศึกษาชีวิตของชาวอินเดียในครั้งนั้น มีลักษณะเป็นรูปคาถา (ร้อยกรอง) ล้วนบ้าง ร้อยแก้วล้วนบ้าง ผสมร้อยแก้วกับร้อยกรองบ้าง มีทั้งหมด 21,000 พระธรรมชั้น ๓ แบ่งเป็น 5 นิกาย (ประมวลหรือชุมนุม) จัดพิมพ์เป็น 25 เล่ม คือ

1. ทีฆนิกาย (ที) ชุมนุมพระสูตรที่มีขนาดยาว จัดเป็น 3 วรรค 3 เล่ม มี 34 สูตร

2. มัชฌิมนิกาย (ม) ชุมนุมพระสูตรที่มีความยาวปานกลาง จัดเป็น 3 ปัณณาสก 3 เล่ม มี 152 สูตร

3. สังยุตตนิกาย (สั) ชุมนุมพระสูตรที่รวมเข้าไว้เป็นหมวดๆ เรียกว่า สังยุตต์หนึ่งๆ ตามเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน จัดเป็น 56 สังยุตต์ แล้วประมวลเข้าอีกเป็น 5 วรรค 5 เล่ม มี 7,792 สูตร

4. อังคุตตรนิกาย (อั) ชุมนุมพระสูตรที่รวมเข้าไว้เป็นหมวดๆ เรียกว่า นิบาตหนึ่งๆ ตามลำดับจำนวนหัวข้อธรรม จัดเป็น 11 นิบาต (หมวด 1 ถึงหมวด 11) รวมเข้าเป็นคัมภีร์ 5 เล่ม มี 9,557 สูตร

5. ขุททกนิกาย (ขุ) ชุมนุมพระสูตร ข้อธรรม คำอธิบาย และเรื่องราวเบ็ดเตล็ด รวมคัมภีร์ที่จัดเข้าไม่ได้ในนิกายสี่ข้างต้น มีทั้งหมด 15 คัมภีร์ จัดเป็น 9 เล่ม คือ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ สุตตนิบาต (1 เล่ม) วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา (1 เล่ม) ชาดก (2 เล่ม) นิทเทส (มหานิทเทส 1 เล่ม, จุฬานิทเทส 1 เล่ม) ปฏิสัมภิทามัคค์ (1 เล่ม) อปทาน (2/3 เล่ม) พุทธวงศ์ จริยาปิฎก (1/3 เล่ม)

5.3.3 พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยอภิธรรม กล่าวถึงเนื้อธรรมะในแง่วิชาการล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับเหตุการณ์ บุคคล ภูมิประเทศ และกาลเวลา เป็นเนื้อหาธรรมะที่นำเอามาอธิบายก็มีอยู่แล้วในส่วนพระสูตรต้นตอปิฎกนั่นเอง มี 42,000 พระธรรมชั้นธัมม์ แบ่งเป็น 7 คัมภีร์ จัดพิมพ์เป็น 12 เล่ม คือ

1. ธัมมสังคณี หรือ สังคณี (สั) รวมข้อธรรมเข้าเป็นหมวดหมู่แล้วอธิบายเป็นประเภทๆ (1 เล่ม)

2. วิภังค์ (วิ) อธิบายข้อธรรมที่รวมเป็นหมวดหมู่ (เรียกวิภังค์หนึ่งๆ) แยกแยะออกชี้แจงวินิจฉัยโดยละเอียด (1 เล่ม)

3. ธาตุกถา (ธา) สงเคราะห์ข้อธรรมต่างๆ เข้าในชั้นธัมม์ อาศัยฐานะ ธาตุ (ครึ่งเล่ม)

4. บุคคลบัญญัติ (บุ) บัญญัติความหมายบุคคลประเภทต่างๆ ตามคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้นๆ (ครึ่งเล่ม)

5. กถาวัตถุ (ก) แล่งวินิจฉัยทัศนะต่างๆ ที่ขัดแย้งระหว่างนิกายทั้งหลาย สมัยสังคายนาครั้งที่ 3 (1 เล่ม)

6. ยมก (ย) ยกหัวข้อธรรมขึ้นวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบโดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ (2 เล่ม)

7. ปฏฐาน (ป) หรือ มหาปกรณ์ อธิบายปัจจัย 24 โดยพิสดาร (6 เล่ม)

หนึ่ง 3 ปิฎกนี้สังเคราะห์เข้าใจปาพจน์ 2 คือ พระสูตรตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกจัดเป็นธรรม พระวินัยปิฎกจัดเป็นวินัย

พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี และได้จัดพิมพ์ด้วยอักษรไทย พม่า ลังกา ลาว มอญ เขมร โรมัน ซึ่งอ่านแล้วออกเสียงเป็นอย่างเดียวกัน และได้แปลเป็นภาษาต่างๆ หลายภาษา รวมทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน ส่วนที่จัดพิมพ์อักษรไทยเป็น 45 เล่ม ก็เพื่อให้จำนวนสอดคล้องกับระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าประกาศพุทธศาสนา 45 ปี นั่นเอง

ภายหลังที่พุทธศาสนาแบ่งออกเป็นนิกายเถรวาท และมหายานแล้ว พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีก็เป็นคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาท ส่วนฉบับภาษาสันสกฤตเป็นคัมภีร์ของฝ่ายมหายาน ต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาจีนและภาษาทิเบต และฉบับสันสกฤตสูญหายไปมากต่อมาก พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานจึงได้ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาจีนเป็นหลัก แม้ชาวญี่ปุ่นก็ใช้ฉบับภาษาจีนเป็นหลัก เพราะในสมัยก่อนญี่ปุ่นใช้ตัวหนังสือจีน เพิ่งมาประดิษฐ์ตัวอักษรแบบใหม่ขึ้นในภายหลัง

นอกจากนี้ยังมีคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่อธิบายขยายความคำสอนในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นลำดับขั้นดังนี้

ก. **อรรถกถา** เป็นตำราอธิบายพระไตรปิฎกซึ่งแต่งโดยอาจารย์ในกาลต่อมาที่เรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ เป็นเนื้อความสอนขั้นที่ 2 รองจากพระไตรปิฎก

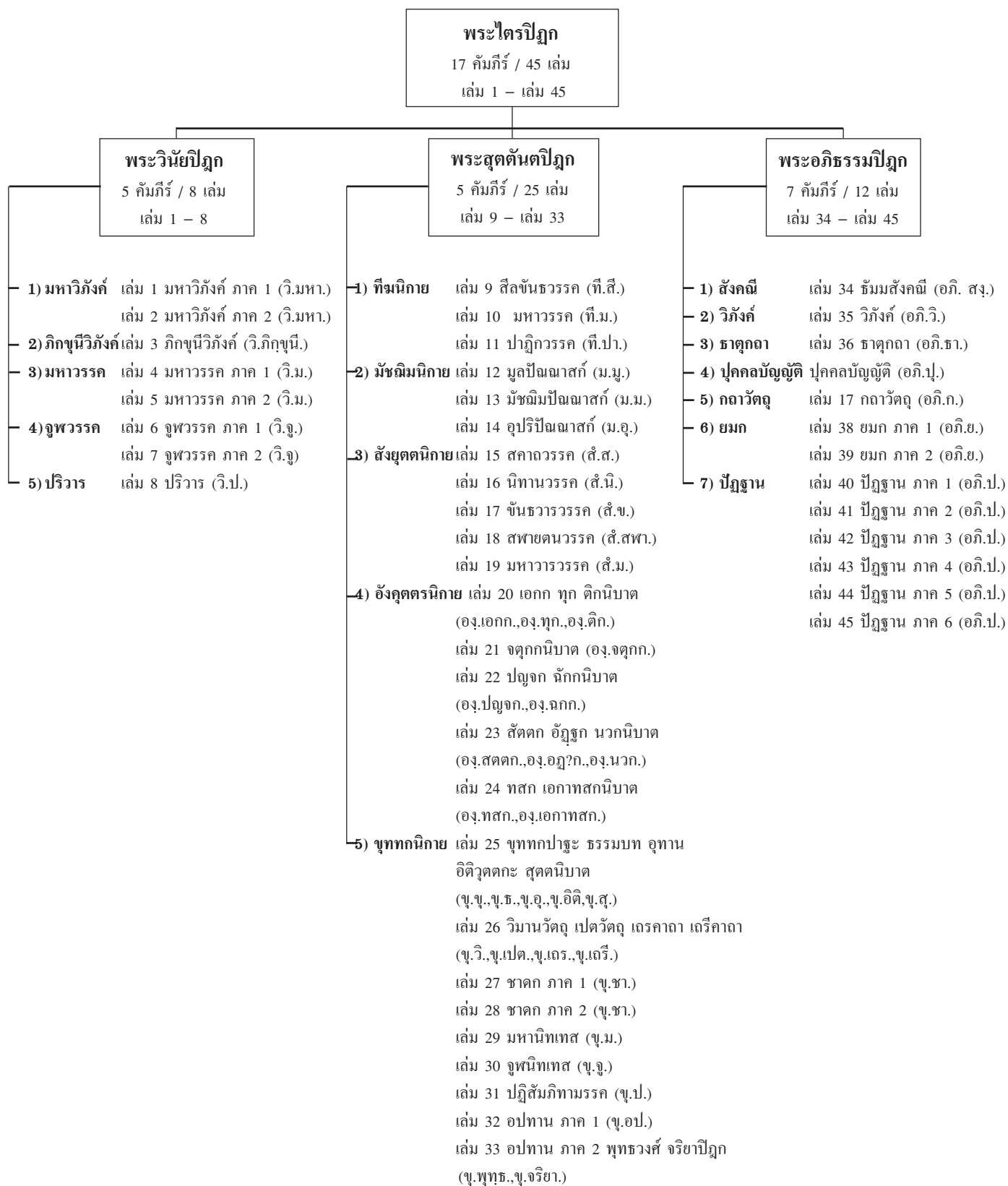
ข. **ฎีกา** เป็นตำราอธิบายขยายความอรรถกถาซึ่งแต่งโดยอาจารย์ที่เรียกว่าพระฎีกาจารย์ ถือเป็นตำราขั้นที่ 3

ค. **อนุฎีกา** เป็นตำราอธิบายขยายความฎีกา หรือเรื่องเกร็ดย่อยเบ็ดเตล็ด ซึ่งเขียนโดยอาจารย์ที่เรียกว่า พระอนุฎีกาจารย์ เป็นตำราขั้นที่ 4

5.4 หลักคำสอนที่สำคัญ

หลักคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง 84,000 พระธรรมชั้นนั้น โดยภาพรวมแล้วหลักคำสอนทุกหมวดทุกข้อล้วนมีความสำคัญ เหมือนกันหมดทั้งสิ้นคือ ถ้าพุทธศาสนิกชนได้นำหลักคำสอนข้อใดข้อหนึ่งไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจังแล้ว จะทำให้สามารถหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะทั้งหลายไปสู่พระนิพพานได้เหมือนกันหมด ส่วนหลักคำสอนที่จะได้นำมาเสนอในบทเรียนนี้ เป็นหลักคำสอนพื้นฐานสำคัญที่ควรศึกษาก่อนในเบื้องต้นคือ

สรุปแผนผังภาพรวมการจำแนกพระไตรปิฎกในส่วนคัมภีร์ และเล่ม

พระรัตนตรัย หลักสัมมาทิฐิ ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 มรรคมรรค 8 และนิพพาน ดังมีรายละเอียดที่จะได้อธิบายขยายความพอเป็นสังเขปดังต่อไปนี้

5.4.1 พระรัตนตรัย¹

พระรัตนตรัย แปลว่าดวงแก้วอันประเสริฐ 3 ดวง เป็นสัญลักษณ์อันมีค่า และบูชาสูงสุดของพุทธศาสนิกชน 3 อย่าง คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งอาจจำแนกอธิบายได้ ดังนี้

พระรัตนตรัยในฐานะสัญลักษณ์ของศาสนาพุทธ

1. พระพุทธเจ้า²

องค์แห่งพระรัตนตรัยองค์ที่ 1 คือพระพุทธเจ้า ในที่นี้จะกล่าวถึงคุณลักษณะ 2 ประการ

1) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในฐานะบุคคล หรือมนุษย์ในประวัติศาสตร์ พระนามว่า สิทธัตถะ ทรงเป็นราชโอรสของพระมหากษัตริย์ พระนามว่าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา ตระกูลศากยะ แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน ในวันเพ็ญเดือน 6 ที่ประเทศอินเดีย เมื่ออายุครบ 16 พรรษา ได้อภิเษกสมรสกับพระนางยโสธรา มีพระโอรส 1 องค์ พระนามว่าราहुล

เสด็จออกผนวชเมื่ออายุ 29 ชันษา บำเพ็ญเพียรอยู่ 6 ปี จึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันเพ็ญเดือน 6 ณ พุทธคยา ทรงสั่งสอนประชาชนอยู่ 45 พรรษา ปรีชาญาณ เมื่อพระชนม์ 80 พรรษา ในวันเพ็ญเดือน 6 ณ เมืองกุสินารา ประเทศอินเดียปัจจุบัน

2) พระพุทธเจ้าในฐานะมนุษย์ผู้มีตนอันพัฒนาสูงสุด และเป็นแม่แบบที่มนุษย์ทั้งปวงจะต้องยึดถือไว้เป็นตัวอย่าง เพราะทรงมีพัฒนาการสูงสุดในความเป็นมนุษย์ โดยทรงคุณสมบัติ 9 ประการ คือ

- (1) เป็นพระอรหันต์
- (2) ตรัสรู้เองโดยชอบ
- (3) ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ เล่ม 25. พระรัตนตรัย, 2539 หน้า 1.

² มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่ม 12. พุทธคุณ, 2539 หน้า 67.

- (4) เสด็จไปได้แล้ว
- (5) เป็นผู้รู้แจ้งโลก
- (6) เป็นสารถิฝึกคนที่ฝึกได้ไม่มีใครยิ่งกว่า
- (7) เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
- (8) เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว
- (9) เป็นผู้มิใช่คน

ซึ่งย่อลงในหลัก 3 อย่าง คือ

- 1. พระปัญญาคุณ ทรงมีพระปัญญา คือความรู้สัพพัญญุตญาณ
- 2. พระกรุณาธิคุณ ทรงคุณความดี คือความกรุณา ในฐานะเป็นคุณธรรมที่นำให้ความดีอื่นๆ ทั้งหลาย และประโยชน์สุขเกิดขึ้นแก่คนอื่นๆ
- 3. พระวิสุทธิคุณ ทรงบริสุทธิ์ทั้งพระชาติ และความประพฤติทางกาย วาจา ใจ

2. พระธรรม¹

พระธรรม คือคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นความจริงที่สามารถเข้าถึงได้ด้วย ถ้าเป็นผู้นำพระธรรมนั้นมาประกาศสั่งสอนผู้อื่น เผยแพร่ให้ผู้อื่นรู้ตามหรือตั้งศาสนาได้ เรียกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าค้นพบเองแต่ไม่ได้เผยแพร่พระธรรมนั้นแก่คนอื่น เรียกพระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะไม่สามารถจะตั้งศาสนาได้ ถ้าเป็นผู้รู้ธรรม ตามที่พระพุทธเจ้าสั่งสอนนั้น เรียกว่าอนุพุทธหรือสาวก

คุณของพระธรรมมี 6 อย่าง คือ

- 1. เป็นธรรมอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสดีแล้ว
- 2. เป็นธรรมอันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง
- 3. เป็นธรรมไม่ประกอบด้วยกาล (เหนือกาลเวลา)
- 4. เป็นธรรมอันควรเรียกให้มาดู (พิสูจน์ได้)
- 5. เป็นธรรมที่ควรน้อมเข้ามาในตน

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย มูลปณณาสก เล่ม 12. ธรรมคุณ, 2539 หน้า 67.

6. เป็นธรรมอันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน

พระธรรมทั้งปวงเป็นคุณชาติที่ทำให้บุุชนผู้ปฏิบัติตามกลายเป็นพระอริยบุคคล มี 4 ระดับ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ พระธรรมมีวิมุติเป็นแก่น และความพ้นทุกข์เป็นรส

พระคัมภีร์รองรับพระธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศแล้ว เรียกพระไตรปิฎก แบ่งเป็น 3 ส่วน คือพระวินัยปิฎก ว่าด้วยระเบียบวินัย และศีล พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วยหลักธรรมที่ทรงแสดงแก่บุคคลต่างๆ เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ เวลา และสถานที่ และอภิธรรมปิฎก ว่าด้วยองค์แห่งสภาวะธรรมล้วนๆ ไม่ปรารภบุคคล หรือสถานที่

พระธรรมทั้งปวงรวมลงเป็นธรรม 3 อย่าง คือปริยัติธรรม ได้แก่การศึกษาเล่าเรียนอันเป็นส่วนเบื้องต้น ปฏิบัติธรรม ได้แก่ความประพฤติตามธรรมที่ตนได้สดับมา และปฏิเวธธรรม คือผลของการปฏิบัติ ที่เรียกว่า อริยมรรค อริยผล มีโสดาปัตติมรรค เป็นต้น มีอรรถัตถผลเป็นที่สุด

3. พระสงฆ์¹

พระสงฆ์ คือผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติถูกต้อง ตรงกับพระธรรมวินัยที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง และบัญญัติไว้ เป็นสาวกของพระพุทธองค์ และเป็นพยานการตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติตาม และได้สั่งสอนธรรมต่อมา จึงเป็นที่ควรเคารพนับถือ

พระสงฆ์ทรงคุณลักษณะ 9 ประการ คือ

1. เป็นผู้ปฏิบัติดี มุ่งปฏิบัติชอบด้วยพระวินัย พัฒนาตนเองไปตามลำดับ ไม่เป็นข้าศึกต่อผู้อื่น พยายามขัดเกลาจิตใจ และพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของตนไปตามลำดับตามความสามารถของตน

2. เป็นผู้ปฏิบัติตรง คือพยายามทำตนให้ตรงต่อคำสอนเหล่านั้น เป็นผู้ตรงต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อภารกิจกิจการงานพระศาสนา

3. เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม คือปฏิบัติมุ่งให้สงบกาย วาจา ใจ จนถึงหลุดพ้นจากความทุกข์

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ เล่ม 12. สังฆคณฺ, 2539 หน้า 67.

4. เป็นผู้ปฏิบัติสมควร คือปฏิบัติตามสมควรแก่สมณเพศ สมควรแก่ฐานะ จนสามารถขจัดกิเลสได้โดยลำดับจนกระทั่งหมดสิ้นไป
 5. เป็นผู้ควรแก่สักการะที่เขานำมาบูชา คือปฏิบัติตนดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร ดังกล่าวนั้น ย่อมเป็นที่เคารพสักการะของคนทั้งหลาย
 6. เป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ คือเป็นผู้ที่เมื่อประชาชนต้อนรับแล้ว ย่อมเกิดความสุขสบายใจ คือประสบบุญ อันมีผลเป็นความสุขทั้งในปัจจุบันและกาลภายหน้าด้วย
 7. เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทาน คือเป็นผู้ปฏิบัติดีงามเหมาะสมเป็นผู้รับทักษิณาทาน เพราะช่วยให้ทานที่เขาบริจาคมีผล มีอานิสงส์มาก
 8. เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี คือเป็นผู้ปฏิบัติชอบ ควรแก่การประณมมือไหว้ ทานด้วยความเคารพ เป็นการแสดงความเคารพต่อท่านผู้มีคุณความดี
 9. เป็นเนื้อนาบุญของชาวโลก ไม่มีเนื้อนาบุญอื่นยิ่งไปกว่า เพราะคุณความดีของท่านดังกล่าวมาแล้ว เป็นเหมือนกับนาที่ดี ชาวโลกที่ต้องการความดีอันเป็นสุข ย่อมคบหาสมาคมเพราะความเป็นกัลยาณมิตร เป็นบ่อเกิดแห่งความดีทั้งปวง เมื่อเข้าสมาคมย่อมได้รับสิ่งที่เบญจกมล และความสุข
- ดังนั้น พระสงฆ์จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วสอนให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม

5.4.2 หลักสัมมาทิฐิ¹

สัมมาทิฐิ หมายถึง คำสอนที่ทำให้เกิดความเข้าใจถูกต้องตรงตามความเป็นจริงของโลกและชีวิต ว่าสิ่งใดเป็นความชั่วที่ต้องละเว้น สิ่งใดเป็นความดีที่ต้องทำ สิ่งใดเป็นการขจัดอาสวะกิเลสให้สิ้นไปอย่างเด็ดขาด และไม่ว่าจะถูกพิสูจน์โดยใคร จำนวนเท่าไร ผลลัพธ์ที่ออกมา ก็จะถูกต้องตรงกันตลอดกาล

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักสัมมาทิฐิที่มนุษย์ทุกคนต้องเข้าใจให้ถูกต้อง มี 10 ประการคือ

1. ทานที่ให้แล้วมีผล (หมายถึงการให้ในระดับแบ่งปันกัน)
2. ยัญที่บูชาแล้วมีผล (หมายถึงการให้ในระดับสงเคราะห์กัน)
3. การเช่นสรวงมีผล (หมายถึงการบูชาบุคคลที่ควรบูชา มีผลดีจริง)

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรต้นตอปิฎก มัชฌิมนิกาย เล่ม 13. มหาจัดตารัสกสูตร, 2539 หน้า 342.

4. ผลคือวิบากของกรรมที่ทำดีและทำชั่วมี (หมายถึง บุคคลทำดีต้องได้ดีจริง ทำชั่วต้องได้ชั่วจริง)
5. โลกนี้มี (หมายถึง โลกนี้มีคุณเป็นอย่างยิ่ง เหมาะสำหรับใช้สร้างบุญบารมี)
6. โลกหน้ามี (หมายถึง โลกหน้ามีจริง ตายแล้วไม่สูญ ความเป็นไปของโลกหน้าเป็นผลมาจากโลกนี้)
7. มารดามี (หมายถึง มารดามีพระคุณต่อบุตรอย่างยิ่ง บุตรควรตั้งใจตอบแทนพระคุณท่านอย่างเต็มที่)
8. บิดามี (หมายถึง บิดามีพระคุณต่อบุตรอย่างยิ่ง บุตรควรตั้งใจตอบแทนพระคุณท่านอย่างเต็มที่)
9. สัตว์ที่เกิดแบบโอปปาติกะ (ผุดขึ้นเกิด) มี (หมายถึง สัตว์ที่ผุดขึ้นเกิดแล้วโตทันทีมีจริง อาทิเช่น ในภูมิทุกคติ ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย ในภูมิสุคติ ได้แก่ เทวดา พรหม อรูปพรหม)
10. สมณพราหมณ์ผู้ประพาศดี ปฏิบัติชอบชนิดที่ทำให้แจ้งโลกนี้ โลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตามมี (หมายถึง พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์ ผู้สามารถรู้แจ้งในโลกนี้ โลกหน้าด้วยวิริยะอุตสาหะอันยิ่งของท่านเองมีจริง)

ซึ่งถ้าหากใครมีความเข้าใจในเรื่องสัมมาทิฐิทั้ง 10 ประการนี้แล้ว ต้องถือว่าบุคคลนั้นมีวิถีชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สุด

5.4.3 ไตรลักษณ์¹

ความหมายของไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสามัญลักษณ์ แปลว่า **ลักษณะ** 3 อย่าง อันหมายถึงกฎธรรมชาติที่มีอยู่ทั่วไปในสรรพสิ่ง กฎธรรมชาตินี้เป็นภาวะที่ทรงตัวอยู่เองโดยธรรมชาติ (ธรรมธาค) เป็นหลักหรือกฎเกณฑ์ที่แน่นอนตายตัว (ธรรมฐิติ) เป็นสิ่งธรรมดา ไม่มีผู้สร้างบันดาล เกิดเอง เป็นเอง (ธรรมนิยาม) พระพุทธเจ้าตรัสถึงกฎธรรมชาตินี้ไว้ว่า ไม่ว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะอุบัติขึ้นในโลกหรือไม่ก็ตาม กฎธรรมชาตินี้ก็ยังคงมีอยู่และเป็นไปตลอดกาล พระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้รู้ที่แจ่มแจ้งซึ่งกฎธรรมชาตินั้น แล้วทรงนำมาประกาศเปิด

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรต้นตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม 18. ไตรลักษณ์, 2539 หน้า 1.

เผยให้บุคคลอื่นเข้าใจตามเท่านั้น

กฎนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณะ หมายความว่า เป็นลักษณะทั่วไป หรือมีเหมือนกันในสิ่งทั้งปวง มีอยู่ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1) อนิจจตา : **ความเป็นของไม่เที่ยง** อันได้แก่ ไม่ถาวร ไม่คงที่ ไม่แน่นอน เมื่อมีการเกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป แปรปรวนไป

2) ทุกขตา : **ความเป็นทุกข์** อันได้แก่ ความเป็นของทนได้ยาก ทนอยู่ตลอดไปไม่ได้ ต้องแปรปรวนไป เพราะมีเหตุปัจจัยคือความเกิดขึ้น ความเสื่อมไป และความแปรปรวนไป

3) อนัตตตา : **ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน** อันได้แก่ ไม่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชา ชัดแย้งกับความเป็นตัวตน ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เป็นของว่างเปล่า เป็นเพียงสิ่งสมมติ ไม่ใช่ของ ตนแท้จริง

อนิจจตาเป็นปรากฏการณ์ที่ประจักษ์ภายนอก เช่น ฝนหลงตก พืชหลุด ผีวหนังสือเวียน เป็นต้น ส่วนทุกขตาเป็น “เนื้อใน” ของสิ่งนั้น หรือเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นคือการที่ฝน หลงตก พืชหลุด ผีวหนังสือเวียนดังที่ปรากฏให้เห็นนั้นเป็นเพราะเนื้อแท้ของสิ่งเหล่านี้ไม่มีความสมบูรณ์ในตัว มันมีความบกพร่องในตัวเอง มันจึงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องมีอัน เปลี่ยนแปลง

แต่อนัตตตานี้มีความหมาย 2 นัย ดังต่อไปนี้

1) อนัตตตา แปลว่า “**ไม่ใช่ตน**” หมายความว่า ไม่ใช่ตัวตนของคน สิ่งที่เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งประกอบกันเข้าเป็นร่างที่เราเข้าใจว่าเป็น “คน” นี้ไม่ใช่ตัว ของคน

2) อนัตตตา แปลว่า “**ไม่มีตัวตนที่แท้จริง**” ไม่มีวิญญาณถาวร หรือ “สิ่ง” ซึ่ง อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย อนัตตตาในความหมายนี้ตรงกันข้ามกับอัตตาหรือ อาตมันที่ลัทธิอื่นเชื่อถือและยืนยันว่ามีจริง

ลักษณะดังกล่าวมาแสดงว่า ทุกสิ่งทุกอย่างตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ สภาพไม่เที่ยง แท้ถาวร ตัวแปรปรวนเสื่อมสลายไปในที่สุด ทุกสิ่งเป็นของไม่จีรังยั่งยืน สรรพสิ่งในจักรวาลตก อยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ ไม่ว่าโลก สังคมมนุษย์ และตัวเราเองก็ต้องเปลี่ยนสลายและเสื่อม ไปในที่สุด

5.4.4 อริยสัจ 4¹

อริยสัจ แปลว่า **ความจริงอันประเสริฐหรือความจริงของพระอริยบุคคล** เพราะผู้ใดรู้อริยสัจด้วยญาณ ผู้นั้นก็กลายเป็นผู้ประเสริฐหรือพระอริยบุคคลทันที อริยสัจจึงเป็นหัวใจของศาสนาพุทธ เป็นความจริงขั้นสูงสุดที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือตรัสรู้มี 4 ประการดังต่อไปนี้

1. ทุกข์ หรือ ทุกขอริยสัจ แปลว่า **สภาพที่ทนได้ยากทั้งทางกายและทางใจ** พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งในความจริง อันได้แก่ ทุกข์ และทุกข์อันเป็นความจริงนี้หมายถึงสภาพที่ทนได้ยากทางกายเรียกว่า **ทุกข์กาย** และสภาพที่ทนได้ยากทางใจเรียกว่า **ทุกข์ใจ** ทุกข์ตามความหมายนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังต่อไปนี้

1) สภาวะทุกข์ คือ **ทุกข์โดยสภาพ** อันได้แก่ ทุกข์ประจำสังขาร 3 อย่าง คือ ทุกข์คือความเกิด ทุกข์คือความแก่ และทุกข์คือความตาย

2) ปกิณกทุกข์ คือ **ทุกข์เบ็ดเตล็ดหรือทุกข์จร** อันได้แก่ ทุกข์ที่เกิดขึ้นภายหลังมี 8 อย่าง คือ ความเศร้าโศก ความคร่ำครวญ ความไม่สบาย ความไม่สบายใจ ความคับแค้นใจ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก และความไม่สมปรารถนา

ผู้ศึกษาอาจสังเกต **สภาวะทุกข์** และ **ปกิณกทุกข์** ได้ว่า กระบวนการแห่งชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ทั้งทาง**กายภาพ** อันได้แก่ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และทาง**จิตภาพ** อันได้แก่ ความเศร้าโศก ความคับแค้นใจ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความไม่สมปรารถนา เป็นต้น ล้วนก่อให้เกิดความทุกข์ในรูปแบบต่างๆ กล่าวโดยสรุปว่าภาวะที่จิตหลงผิดไม่เข้าใจความจริงตามสภาวะธรรม จึงยึดติดร่างกายและความคิดต่างๆ นั่นคือความทุกข์

ศาสนาพุทธสอนให้มองโลกตามความเป็นจริงว่า โลกที่เราเห็นอยู่นี้เป็นความจริงอย่างนี้ ชีวิตมนุษย์มีความเป็นจริงอย่างนี้ หากเราไม่ยอมรับความจริงที่ปรากฏอยู่เราจะแก้ปัญหาไม่ถูกจุด และแก้ไม่ได้ตลอดกาล

ศาสนาพุทธสอนว่า ความทุกข์เป็นสิ่งที่พึงจะเรียนรู้และทำความเข้าใจเพื่อหาทางแก้ พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้แจงให้เห็นว่า มนุษย์กำลังป่วย ถ้ามนุษย์เข้าใจผิดคิดว่าตนไม่ป่วย อาการอาจจะหนักขึ้นเรื่อยๆ เพราะความประมาทจนถึงแก่ชีวิต ถ้ามนุษย์เข้าใจผิดคิดว่าอาการป่วย

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรต้นตอปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค เล่ม 19. อริยสัจ 4, 2539 หน้า 528.

ของตนหนักจนไม่มีทางแก้ มนุษย์ก็หมดหวัง

2. สมุทัย หรือ ทุกขสมุทัย แปลว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งในสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ อันได้แก่ ตัณหา 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1) กามตัณหา คือความทะยานอยากและความเพติดเพล็น ยินดีในกามหรือสิ่งที่น่าใคร่ น่าพอใจ

คำว่า “กาม” ตามความหมายทางพระพุทธศาสนา มี 2 อย่าง ดังต่อไปนี้

1. กิเลสกาม ได้แก่กิเลสที่ทำให้เกิดความใคร่ความพอใจ
2. วัตถุกาม ได้แก่วัตถุหรืออารมณ์ที่ชวนให้รู้สึกใคร่พอใจ และติดใจอย่างหนึ่ง วัตถุกามคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่สัมผัสได้ด้วยกายหรือผิวหนัง)

2) ภวตัณหา คือความอยากเป็นสภาพที่ตนปรารถนาจะเป็น เช่น อยากเป็นดารา อยากเป็นผู้แทนราษฎร อยากเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น

3) วิภวตัณหา คือ ความไม่อยากเป็นสภาพที่ตนไม่ปรารถนาจะเป็น เช่น ไม่อยากเรียนซ้ำชั้น ไม่อยากเป็นคนแก่ ไม่อยากเจ็บป่วย ไม่อยากมีผมหงอก เป็นต้น

3. นิโรธ หรือ ทุกขนิโรธ แปลว่า ความดับสนิทแห่งทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าการดับทุกข์ต้องดับที่เหตุซึ่งทำให้ทุกข์เกิด เมื่อเหตุดับไปแล้ว ผลซึ่งเกิดจากเหตุย่อมดับไปด้วย และความดับสนิทแห่งทุกข์ในที่นี้หมายถึงการดับตัณหาทั้ง 3 นั้นเอง

การที่จะดับตัณหาโดยตรงนั้นกระทำได้ยาก เพราะตัณหา มีพลังแรง ตัณหาเป็นพฤติกรรมของจิตที่เกิดมาคู่กับจิตจนทำให้คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า ความอยากเป็นธรรมชาติของจิตซึ่งจะแยกกันไม่ออก นอกจากนั้น คนยังมีความอาลัยความรักในตัณหาโดยเข้าใจว่าตัณหาเป็นของตนเองหรือเป็นของตนเองเลยทีเดียว จึงไม่ยากกำจัดตัณหา เปรียบเสมือนไฟที่กำลังลุกโพล่งเต็มที่จะให้ดับลงในทันทีทันใดนั้นย่อมเป็นการยาก ฉะนั้น การดับตัณหาจึงค่อยๆ กระทำไปตามลำดับขั้น ขั้นตอนแห่งการดับตัณหาเรียกว่า มรรคมีองค์ 8

4 มรรค หรือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา แปลว่า ทางหรือมรรควิธีที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ หรือดับตัณหา นั้นเอง อันได้แก่ อริยมรรคมีองค์ 8

5.4.5 มรรคมืองค์ 8¹

1. สัมมาทิฐิ : ความเห็นชอบ มีลักษณะเด่นๆ ดังนี้

- 1) ความเข้าใจชัดว่าอะไรคือทุกข์ อะไรคือสาเหตุแห่งทุกข์ อะไรคือความดับทุกข์ และอะไรคือมรรควิธีหรือมรรคปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์
- 2) ความเข้าใจว่าอะไรคืออกุศลกรรม อะไรคืออกุศลกรรม
- 3) ความเข้าใจหลักปฏิจจสมุปบาท คือกระบวนการเกิดขึ้นและดับแห่งทุกข์ โดยปัจจัยอาศัยกัน

2. สัมมาสังกัปปะ : ความดำริชอบ มีลักษณะเด่นๆ 3 ประการ ต่อไปนี้

- 1) ความคิดที่ปลอดโปร่งไม่หมกมุ่นพัวพันอยู่ในสิ่งที่สนองความอยากอันได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ที่เรียกว่า “กามคุณ” รวมถึงความคิดเสียสละปราศจากการครุ่นคิดหาผลประโยชน์ใส่ตัว (เนกขัมมวิตก)
- 2) ความคิดที่ไม่พยาบาทมุ่งร้ายใคร เต็มไปด้วยความเมตตากรุณา (อพยาปาทวิตก)
- 3) ความคิดไม่เบียดเบียนใคร ไม่คิดทำร้าย หรือทำลายใคร (อวิหิงสาวิตก)

3. สัมมาวาจา : การเจรจาชอบ มีลักษณะดังนี้

- 1) จตเวณจากการพูดเท็จ (มุสาวาท)
- 2) จตเวณจากการพูดส่อเสียด ยุยงให้เกิดความแตกแยก (ปิสุณวาจา)
- 3) จตเวณจากการพูดหยาบคาย (ผรุสวาท)
- 4) จตเวณจากการพูดเพ้อเจ้อ คือพูดสิ่งไร้สาระ (สัมผัปปลาปะ)

4. สัมมากัมมันตะ : การทำงานชอบ มีลักษณะดังนี้

- 1) จตเวณจากการทำลายชีวิตคนอื่นและสัตว์อื่น (ปาณาติบาต)
- 2) จตเวณจากการขโมยของของคนอื่น (อทินนาทาน)
- 3) จตเวณจากการประพฤติดินในกาม (กาเมสุมิจฉาจาร)

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก ทีมนิกาย มหาวรรค เล่ม 10. มรรคมืองค์ 8, 2539 หน้า 348.

5. สัมมาอาชีวะ : การเลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต เว้นมิฉฉาอาชีวะ อันได้แก่ การเลี้ยงชีพไม่ชอบ คือการโกงหรือหลอกลวง เว้นการประจบสอพลอ การบีบบังคับขู่เข็ญ และการต่อลาภด้วยลาภ รวมถึงอาชีพอีก 5 ประเภท ดังนี้

- 1) การค้ามนุษย์
- 2) การค้าอาวุธ
- 3) การค้าเนื้อ
- 4) การค้าสุราและยาเสพติด
- 5) การค้ายาพิษ

6. สัมมาวายามะ : ความเพียรชอบ หมายถึงเพียรพยายามทางจิตอย่างยิ่งใหญ่ 4 ประการ (สัมมปปธาน) ดังนี้

- 1) เพียรระวังมิให้ความชั่วเกิดขึ้น (สังวรปธาน)
- 2) เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว (ปหานปธาน)
- 3) เพียรสร้างความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (ภาวนาปธาน)
- 4) เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม (อนุรักษนาปธาน)

7. สัมมาสติ : การตั้งสติชอบ หมายถึง สติปัฏฐาน อันได้แก่การตั้งสติพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง 4 ประการ ดังนี้

- 1) พิจารณากาย มีหลายวิธี เช่น กำหนดลมหายใจเข้าและออก เป็นต้น (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน)
- 2) พิจารณาเวทนา คือความรู้สึกสุข ทุกข์ ไม่สุข ไม่ทุกข์ (เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน)
- 3) พิจารณาจิต คือให้รู้เท่าทันความนึกคิด เช่น จิตมีราคะหรือไม่มีราคะ มีโทสะหรือไม่มีโทสะ เป็นต้น (จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน)
- 4) พิจารณาธรรมให้เกิดปัญญา รู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริง เช่น พิจารณาขั้นที่ 5 เป็นต้น (ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

8 สัมมาสมาธิ : การตั้งจิตมั่นชอบ หมายถึงการที่จิตแน่วแน่อยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน เรียกว่า “เอกัคคตา”

สมาธิแบ่งออกเป็น 3 ระดับ จากต่ำไปหาสูง ดังนี้

1. สมาธิชั่วขณะซึ่งเกิดแก่สามัญบุคคลทั่วไปในเวลาปฏิบัติภารกิจประจำวัน เรียกว่า “ขณิกสมาธิ”
2. สมาธิที่จวนจะแน่นหนาสมาธิที่ตั้งจิตมั่นกว่าระดับแรกเรียกว่า “อุปจารสมาธิ”
3. สมาธิที่แนบสนิท เป็นสมาธิระดับฌานชั้นต่างๆ อันเป็นระดับสูงสุด เรียกว่า “อัปปนาสมาธิ”

สัมมาสมาธิ หมายถึงสมาธิระดับฌาน (หมายถึงข้อที่ 3) ซึ่งมีอยู่ 4 ชั้น ดังต่อไปนี้

1. ปฐมฌาน มีองค์ประกอบ 5 คือ วิตก ความตรึกแต่ลมหายใจเข้าและออก วิจารณ์ ความตรองหรือพิจารณาลมหายใจเข้าและออก ปิติ ความอิ่มเอิบใจ สุข เสวยสุขทางกาย และใจอันเกิดจากวิเวก เอกัคคตา ความมีสติเพ่งอยู่อย่างแน่นหนา
2. ทุติยฌาน มีองค์ประกอบ 3 คือ ปิติ สุข เอกัคคตา
3. ตติยฌาน มีองค์ประกอบ 2 คือ สุข เอกัคคตา
4. จตุตถฌาน มีองค์ประกอบ 2 คือ เอกัคคตา อุเบกขา

5.4.6 นิพพาน

ด้วยเหตุที่ชีวิตของมนุษย์เต็มไปด้วยความทุกข์นันทนาการ ทั้งทุกข์กาย และทุกข์ใจ ซึ่งผู้เกิดมามีชีวิตอยู่ในโลกไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงให้พ้นได้ ศาสนาพุทธจึงสอนให้มนุษย์มุ่งปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงและตลอดไป ภาวะสูงสุดที่เมื่อเข้าถึงแล้วความทุกข์ย่อมดับสิ้นไปตลอดกาลนี้ได้แก่ภาวะที่เรียกว่า “นิพพาน”

1. ความหมายของนิพพาน

คำว่า **นิพพาน** โดยความหมายของศัพท์ แปลว่า **ความดับ** โดยใจความหมายถึง **ความดับกิเลสและกองทุกข์** อีกนัยหนึ่งหมายถึง **ภาวะที่ออกจากตัณหา หรือภาวะก้าวออกจากกิเลสเครื่องร้อยรัด** เป็นภาวะที่เมื่อเข้าถึงแล้วทำให้กิเลสและทุกข์ทั้งปวงดับไปโดยสิ้นเชิง เป็นสมุจเฉทปหาน คือ เมื่อกิเลสและทุกข์ทั้งปวงดับสิ้นไปแล้วก็จะไม่กลับเกิดมีขึ้นมาอีก ผู้ที่เข้าถึงนิพพานดังกล่าวนี้ ศาสนาพุทธเรียกว่า พระอรหันต์

ในทางปฏิบัติ ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ก็คือ ผู้ที่ได้ปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา หรือหลักอริยมรรคมีองค์ 8 จนได้บรรลุมรรคผลขั้นสูงสุดตามคำสอนของศาสนาพุทธ อันได้แก่อรหัตตมรรคและอรหัตตผล กิเลสที่เรียกว่าสังโยชน์ที่ยังเหลืออยู่จากการทำลายของ

มรรคเบื้องต้น 3 ระดับ คือ โสตาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค และอนาคามิมรรค จะถูก
อหัตตมรรคทำลายให้หมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง ผลที่เกิดขึ้นเนื่องจากการทำลายกิเลสของ
อหัตตมรรค เรียกว่า อหัตตผล ผู้ที่เข้าถึงหรือบรรลุอหัตตมรรค อหัตตผลที่เรียกว่า
พระอรหันต์นี้ เป็นผู้เข้าถึงนิพพานตามคำสอนของศาสนาพุทธ

2. นิพพาน 2 ประเภท

การเข้าถึงภาวะสูงสุดตามคำสอนของศาสนาพุทธคือ การบรรลุนิพพาน พระอรหันต์
จึงจัดว่าเป็นผู้ที่ได้เข้าถึงภาวะสูงสุดดังกล่าวนี้ แต่มีสิ่งที่คุณควรทำความเข้าใจเป็นพิเศษเกี่ยวกับ
พระอรหันต์ก็คือ บุคคลที่บรรลุผลขั้นสูงสุดที่เรียกว่าพระอรหันต์นี้ ถ้าบรรลุผลแล้ว
ยังมีชีวิตอยู่ก็เรียกว่าได้บรรลุ “สุปปาติเสสนิพพาน” พระอรหันต์จัดเป็นผู้ที่ดับทุกข์ทางใจได้สิ้นเชิง
เพราะกิเลสอันเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ทางใจของท่านได้ถูกอหัตตมรรคทำลายได้เด็ด
ขาดสิ้นเชิงแล้ว ส่วนความทุกข์ทางกาย เช่น ความเจ็บปวดหรือความเจ็บป่วยทางกายของท่าน
ยังคงมีอยู่ต่อไปตราบเท่าที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เพราะสังขารร่างกายของท่าน ซึ่งเป็นวิบากแห่ง
กิเลสและกรรมในอดีตของท่านยังมีอยู่ยังไม่ได้แตกดับไป ท่านจึงยังคงมีความทุกข์ทางกายเช่น
เดียวกับบุคคลทั่วไปข้อแตกต่างระหว่างพระอรหันต์กับปุถุชนและพระอริยบุคคลชั้นต่ำทั่วไปก็คือ
บุคคลที่ยังมีกิเลสเมื่อเกิดความทุกข์ทางกายก็จะส่งผลให้ท่านเกิดความทุกข์ทางใจด้วย ส่วน
พระอรหันต์นั้น ความทุกข์ทางกายจะไม่ส่งผลให้ท่านเกิดความทุกข์ทางใจด้วย เพราะกิเลสอัน
เป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ทางใจท่านละได้เด็ดขาดสิ้นเชิงดังกล่าวแล้ว เมื่อใดพระอรหันต์สิ้น
ชีวิตหรือตาย เมื่อนั้นเรียกว่าท่านได้บรรลุ “อนุปปาติเสสนิพพาน” ที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า
“ปรินิพพาน” เมื่อพระอรหันต์เข้าสู่อนุปปาติเสสนิพพาน หรือปรินิพพาน ก็กล่าวได้ว่าท่านดับ
ได้อย่างสิ้นเชิง ทั้งทุกข์กายและทุกข์ใจ เพราะหลังจากตายแล้วพระอรหันต์ก็หมดชาติ คือ
ความเกิดท่านจะไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป

เกี่ยวกับ “สุปปาติเสสนิพพาน และอนุปปาติเสสนิพพาน” มีพระพุทธภาษิต กล่าวไว้ใน
ขุททกนิกาย อิติวุตตะกัฏ¹ ว่า

ภิกษุทั้งหลาย นิพพานธาตุ 2 ประการนี้ 2 ประการเป็นไฉน คือ สุปปาติเสส
นิพพานธาตุ 1 อนุปปาติเสสนิพพานธาตุ 1 ภิกษุทั้งหลายก็สุปปาติเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน
ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระอรหันต์ซึ่งสพอยู่จบพรหมจรรย์ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลง
ภาระลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชน์ในภพหมดสิ้นแล้ว หลุดพ้นแล้ว

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรต้นฉบับ ขุททกนิกาย อิติวุตตะกัฏ เล่ม 25, 2539 หน้า 222.

เพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นยังได้รับอารมณ์ทั้งที่น่าพึงใจและไม่น่าพึงใจ ยังเสวยสุขและ
ทุกขอยู่เพราะความที่อินทรีย์ 5 เหล่าได้ยังไม่เสื่อมสลาย อินทรีย์ 5 เหล่านั้นของเธอยัง
ตั้งอยู่นั้นเทียว ภิกษุทั้งหลาย ความสิ้นไปแห่งราคะ ความสิ้นไปแห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่ง
โมหะของภิกษุนั้น นี้เราเรียกว่าสอุปาทิเสสนิพพาน ภิกษุทั้งหลายก็อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ
เป็นไหน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันตชีณาสพอยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำ
เสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชนในภพหมดสิ้นแล้ว
หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ เวทนาทั้งปวงในอัตภาพนี้ของภิกษุนั้นเป็นสภาพอันกิเลส
ทั้งหลายมีตัณหา เป็นต้น ให้เพลิดเพลนมิได้แล้ว จัก (ดับ) เย็น ภิกษุทั้งหลาย นี้เรา
เรียกว่าอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นิพพาน 2 ประการนี้แล

ข้อความพระพุทธรพจน์ดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างสอุปาทิ-
เสสนิพพานกับอนุปาทิเสสนิพพานเมื่อบุคคลดับกิเลสคือราคะโทสะ และโมหะได้ก็ชื่อว่าได้เข้า
ถึงสอุปาทิเสสนิพพาน พระพุทธรศาสนาเรียกบุคคลผู้เข้าถึงนิพพานชนิดนี้ว่าพระอรหันต์ เมื่อ
ยังมีชีวิตอยู่ต่อไปก็ย่อมได้รับอารมณ์ทั้งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจ ยังเสวยทั้งสุขเวทนาและ
ทุกขเวทนา เพราะอินทรีย์ 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายของท่านยังทำงานได้อย่างปกติเช่น
เดียวกับของบุคคลทั่วไป แต่เนื่องจากท่านละกิเลสได้เด็ดขาดสิ้นเชิงแล้วเมื่อกระทบอารมณ์
และเวทนาอย่างใด อารมณ์และเวทนาอย่างนั้นย่อมไม่สามารถทำให้จิตของท่านหวั่นไหวไปตาม
คือไม่เกิดความยินดียินร้ายเพราะอารมณ์และเวทนานั้นๆ เมื่อชีวิตของพระอรหันต์สิ้นสุดลง
ก็ได้ชื่อว่าเข้าถึงอนุปาทิเสสนิพพาน เวทนาทั้งปวงย่อมดับสิ้นพร้อมกับการสิ้นสุดของชีวิต

3. ความมีอยู่จริงของภาวะที่เรียกว่า นิพพาน

ตามคำสอนของพระพุทธรศาสนา ภาวะสูงสุดที่เรียกว่านิพพานที่ผู้ปรารถนาความ
หลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงพึงมุ่งเข้าถึงนั้น เป็นภาวะที่มีอยู่จริง และผู้ดับกิเลสได้หมดแล้วเข้า
ถึงได้จริง หลักฐานเรื่องนี้มีพระพุทธรพจน์ที่ปรากฏอยู่ในขุททกนิกาย อุทาน และอิติวุตตกะ ตรัส
ยืนยันไว้ว่า

อตฺถิ ภิกฺขเว ตทายตฺถํ ยตฺถ เหนว ปฐฺวี น อาโป น เตโช น วาโย น อากาสาณญฺจายตฺถํ
น วิญญาณญฺจายตฺถํ น อากิณฺณญฺจายตฺถํ น เหนวสญฺหาสญฺจายตฺถํ นายนํ โลโก น ปริโลโก
น อุโฆ จนฺทิมสฺสุริยา ตมฺหํ ภิกฺขเว เหนว อาคตฺติ วทามิ น คตฺติ น จิตฺติ น จุตฺติ น อุปปตฺติ อุปปติฏฺฐจํ
อุปปวตฺตํ อนารมฺมณเมว ตํ เสวนฺโต ทุกฺขสฺสาติ¹

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรต้นฉบับขุททกนิกาย อุทาน เล่ม 25, 2539 หน้า 158.

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมีอยู่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาสนัญญาตนะ วิญญูณัญญา-
ยตนะ อากิณฺณัญญาตนะ เนวสัณฺณานาสัณฺญาตนะ โลกนี้โลกหน้า ดวงจันทร์และ
ดวงอาทิตย์ทั้งสองย่อมไม่มีในอายตนะนั้น ภิกษุทั้งหลายเราไม่กล่าวซึ่งอายตนะนั้นว่า
เป็นการมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจุติ เป็นการอุปบัติ อายตนะนั้นหาที่ตั้ง
อาศัยมิได้ มิได้เป็นไปหาอารมณ์มิได้ นี่แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์

อตฺถิ ภิกฺขเว อชาตํ อฏฺฐํ อกตํ อสงฺขตํ โน เจตํ ภิกฺขเว อภวิสฺส อชาตํ อฏฺฐํ อกตํ
อสงฺขตํ นิยฺธ ชาตสฺส ฏฺฐตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาเยถ ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว อตฺถิ
อชาตํ อฏฺฐํ อกตํ อสงฺขตํ ตสฺมา ชาตสฺส ฏฺฐตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาเยถาตี¹

ภิกษุทั้งหลาย ภาวะอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยไม่ทำแล้ว ไม่ปรุงแต่งแล้ว
มีอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ถ้าว่าภาวะอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยไม่ทำแล้ว ไม่ปรุงแต่ง
แล้ว จักไม่มีแล้วไซ้ การสลัดออกซึ่งภาวะที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยทำแล้ว ปรุงแต่ง
แล้ว จะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่ภาวะอันไม่เกิดแล้ว ไม่
เป็นแล้ว อันปัจจัยไม่ทำแล้ว ไม่ปรุงแต่งแล้ว มีอยู่ ฉะนั้น การสลัดออกซึ่งภาวะที่เกิดขึ้นแล้ว
เป็นแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จึงปรากฏ

ยตฺถ อาโปท จ ปฐวี	เตโช วาโย น คาคคิ
น ตตฺถ สุกฺกา โชตนฺติ	อาทิจฺโจ นปฺปกาสติ
น ตตฺถ จนฺทิมภา ภาติ	ตโม ตตฺถ น วิชฺชติ
ยทา จ อตฺตนาเวทิ	มฺหิ โมเนน พฺราหฺมณเณ
อถ รੂปา อรูปา จ	สุขทุกฺขา ปมฺจุจฺจตีติ. ²

ดิน น้ำ ไฟ และลม ย่อมไม่หยั่งลงในนิพพานธาตุใด ในนิพพานธาตุนั้น ดาวทั้ง
หลายย่อมไม่สว่าง ดวงอาทิตย์ย่อมไม่ปรากฏ ดวงจันทร์ย่อมไม่สว่าง ความมืดย่อมไม่มี
ก็เมื่อใดพราหมณ์ชื่อว่ามุนีเพราะรู้แจ้ง (สัจจะ 4) แล้วด้วยตนเอง เมื่อนั้น เขาย่อมหลุด
พ้นจากรูปและอรูปรูป จากสุขและทุกข์

¹ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เล่ม 25, 2539
หน้า 126, 221.

² มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม 25, 2539 หน้า 50.

พระพุทธพจน์ทั้งหมดที่ได้ยกมากล่าวไว้นี้ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ภาวะที่เรียกว่านิพพานนั้นมีอยู่จริง แต่เป็นภาวะที่ไม่มีอะไรอย่างในโลกมี กล่าวอีกนัยหนึ่งอะไรก็ตามที่มีอยู่หรือปรากฏอยู่ในโลก สิ่งเหล่านั้นไม่มีอยู่เลยในภาวะที่เรียกว่านิพพานไม่มีทั้งดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ไม่ใช่ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ตามปกติเวลาเราคิดถึงสิ่งที่มีอยู่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง เราจะคิดถึงสิ่งนั้นในลักษณะที่มันเคลื่อนไหวไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง หรือเคลื่อนไหวมาจากทิศทางใดทิศทางหนึ่ง แต่ภาวะที่เรียกว่านิพพานนั้นไม่ใช่ทั้งการมา ไม่ใช่ทั้งการไป และไม่ใช่ทั้งการหยุดนิ่งอยู่กับที่ ไม่ใช่ทั้งการแตกดับ (จุติ) ไม่ใช่ทั้งการเกิด (อุบัติ) เป็นภาวะที่หาที่ตั้งไม่ได้ จึงมีอาจกล่าวได้ว่ามันมีอยู่ ณ ที่ใด ทั้งเป็นภาวะที่ปราศจากอารมณ์ด้วยประการทั้งปวง ภาวะดังกล่าวนี้เองที่พระพุทธองค์ตรัสว่า เป็นที่สุดแห่งทุกข์

ข้อความในลำดับต่อมาแสดงให้เห็นว่า ภาวะที่เรียกนิพพานนั้น เป็นภาวะที่ไม่มีการเกิดขึ้น และไม่มีความเป็นไป ปราศจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย (อสังขตะ) พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยืนยันว่าภาวะเช่นที่กล่าวนี้มีอยู่จริง เพราะถ้าภาวะนี้ไม่มีอยู่แล้ว การที่จะปฏิบัติตนให้หลุดพ้น (สลัดออก) ไปจากสภาวะที่มีการเกิดขึ้น มีการกระทำและปรุงแต่งของเหตุปัจจัย (สังขตะ) ก็จะเป็นไปไม่ได้เลย แต่เพราะภาวะที่พ้นจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยมีอยู่ การปฏิบัติตนจนเข้าถึงความหลุดพ้นจากสังสารวัฏอันเป็นสภาวะที่เป็นไปตามการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยจึงเป็นสิ่งเป็นไปได้

5.5 หลักความเชื่อ และจุดมุ่งหมายสูงสุด

ศาสนาพุทธเชื่อว่า ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่หมดกิเลส วิญญาณก็จะเวียนว่ายตายเกิดรำไปคนอาจเกิดเป็นสัตว์ สัตว์อาจเกิดเป็นคนก็ได้ ทั้งนี้ก็เป็นไปตามอำนาจกรรมที่ได้กระทำไว้ นอกจากนี้ก็อาจไปเกิดในทุคติภูมิ มีนรก เปต อสุรกาย และสัตว์เดรัจฉาน หรือไปเกิดในสุคติภูมิมีมนุษย์ เทวดา พรหม ก็ได้ การที่ไปเกิดในภูมิต่างๆ ก็เพราะมนุษย์ตลอดทั้งสัตว์ทั้งหลายมีกิเลส เมื่อมีกิเลสจึงเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมจึงได้รับวิบากกรรมหรือผลของกรรม แล้วก็เกิดกิเลสอีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ดุจเดินรอบวงเวียนไม่ไปถึงไหนแต่ก็เดินไปไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าสิ้นกิเลส จึงจะเข้าสู่นิพพานไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป นิพพานจึงเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เมื่อใครเข้าถึงแล้วก็ไม่ต้องเกิดแก่เจ็บตาย หยุดการเวียนว่ายในวัฏสงสาร ไม่มีทุกข์กายทุกข์ใจอีกต่อไป นิพพานเป็นโลกุตระภูมิอยู่เหนือสมมุติ อยู่เหนือกระแสโลก ไม่อาจพรรณนาได้ แต่ก็ เป็นสภาวะที่มีอยู่ ไม่ได้สูญสิ้น

5.6 พิธีกรรมที่สำคัญ

พิธีกรรมในพุทธศาสนา เป็นองค์ประกอบหนึ่งของศาสนา เป็นกิจกรรมเชื่อมโยงระหว่างผู้ปฏิบัติกับความจริงหรือธรรมในศาสนา พิธีกรรมนอกจากจะเป็นเรื่องความผูกพันระหว่างศาสนิกชนกับศาสนธรรมแล้ว ยังเป็นการแสดงออกซึ่งความหมายในศาสนาด้วย

พิธีกรรมที่สำคัญในศาสนาพุทธ แบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

5.6.1 เป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับวินัยสงฆ์โดยเฉพาะ และดำเนินการทำพิธีโดยเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น พราวาสไม่ได้ร่วมด้วย พิธีนี้เรียกว่า “สังฆกรรม” พราวาสจะมีส่วนร่วมในส่วนอื่นที่ไม่ใช่สังฆกรรม เช่น พิธีบรรพชาอุปสมบท พิธีเข้าพรรษา พิธีออกพรรษา พิธีสวดปาฏิโมกข์

5.6.2 พิธีทำบุญในงานมงคล พระสงฆ์และพราวาสดำเนินการร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต มีการตั้งบาตรน้ำมนต์ด้วย เช่น พิธีทำบุญงานมงคลสมรส พิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ พิธีทำบุญวันเกิด พิธีทำบุญถวายสังฆทาน พิธีทำบุญทอดกฐินผ้าป่า พิธีทำบุญตักบาตรวันขึ้นปีใหม่

5.6.3 พิธีทำบุญงานอวมงคล พระสงฆ์และพราวาสดำเนินการร่วมกัน เพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และเพื่อขจัดเสนียดจัญไร เช่น

- 1) การทำบุญเกี่ยวกับศพ เช่น การสวดอภิธรรม การฌาปนกิจศพ การบรรจุศพ การทำบุญ 7 วัน 50 วัน และ 100 วัน เป็นต้น
- 2) การทำบุญขจัดเสนียดจัญไร เมื่อเกิดเหตุที่คนโบราณถือว่า ไม่เป็นมงคลในครอบครัว เช่น แร้งจับบ้าน หรือรูงกินน้ำในบ้าน เป็นต้น

5.6.4. พิธีบูชาในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นพิธีที่ชาวพุทธต้องปฏิบัติร่วมกัน เช่น พิธีบูชาในวันมาฆบูชา พิธีบูชาในวันวิสาขบูชา พิธีบูชาในวันอาสาฬหบูชา

พิธีกรรมข้อ 1 2 และ 3 เป็นพิธีกรรมที่ชาวพุทธในประเทศไทยปฏิบัติกัน ส่วนชาวพุทธในประเทศอื่นอาจจะปฏิบัติแตกต่างกันไป เพราะพิธีกรรมนี้เกี่ยวข้องกับประเพณีท้องถิ่น ซึ่งยากที่จะแยกออกจากกัน

ส่วนพิธีกรรมในข้อ 4 เป็นพิธีกรรมที่พุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา
ทั่วโลกต้องปฏิบัติร่วมกัน ปฏิบัติเหมือนกันในวันและเวลาเดียวกัน ถือว่าพิธีนี้เป็นสากล
สำหรับชาวพุทธ ซึ่งจะได้กล่าวในรายละเอียดของแต่ละพิธีต่อไปดังนี้

1. พิธีบูชาในวันมาฆบูชา พิธีนี้จะปฏิบัติกันในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 3 กิจกรรม
ที่ปฏิบัติ มีดังนี้

- 1) ประดับธงธรรมจักรที่วัด สถานที่ราชการ และอาคารบ้านเรือน
- 2) ทำบุญตักบาตรที่วัด
- 3) ฟังเทศน์
- 4) เวียนเทียนรอบปูชนียสถาน 3 รอบ การเวียนเทียนนี้ปฏิบัติกันได้ทั้งวันตั้งแต่
เช้าถึงเย็น ผู้ที่มาเวียนเทียนจะมาเป็นกลุ่ม เช่น ส่วนราชการ ทหาร ตำรวจ นักเรียน และประชาชน
แต่ส่วนมากจะปฏิบัติกันเวลาเย็น

การเวียนเทียนทุกคนจะถือเครื่องสักการะคือ ดอกไม้ ธูปเทียน เวลาเวียนเทียนจะ
จุดธูปเทียน เพื่อบูชาคุณพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า และพระสังฆเจ้า

ประวัติความเป็นมาของวันมาฆบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วเป็นเวลา 9 เดือน
ขณะที่พระองค์ประทับอยู่ ณ เวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ ได้มีการประชุมพระสาวกครั้งใหญ่
เรียกการประชุมครั้งนี้ว่า “จาตุรงคสันนิบาต” คือ การประชุมมีองค์ 4 ต่อไปนี้

- 1) วันนั้นเป็นวันอุโบสถ ขึ้น 15 ค่ำ เดือนมาฆะ
- 2) พระสาวก 1,250 องค์ มาประชุมกันเอง โดยมีได้นัดหมาย
- 3) พระสาวกทั้งหมดนี้ล้วนเป็นพระอรหันต์
- 4) พระอรหันต์สาวกเหล่านี้เป็นผู้ได้รับการอุปสมบทจากพระพุทธองค์เอง

การประชุมครั้งนั้น เป็นการประชุมใหญ่ครั้งแรก พระองค์เห็นว่าเป็นโอกาสอัน
เหมาะที่จะได้ประกาศหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้พระสาวกถือไปเป็นนโยบายในการประกาศ
พระศาสนา จึงได้ทรงแสดง “โอวาทปาฏิโมกข์” แปลว่า หลักแห่งคำสอน

โอวาทปาฏิโมกข์ ที่พระองค์ทรงแสดงนั้น ถือกันว่าเป็นหลักหรือหัวใจศาสนาพุทธ
เป็นภาษาบาลี 3 คาถา ซึ่งพอจะจับใจความได้ดังนี้

“ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า พระนิพพานเป็นธรรมยอดเยี่ยม บุคคลผู้ทำร้ายผู้อื่น หาได้เป็นบรรพชิตไม่ ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ก็ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำความดีให้สมบูรณ์ การชำระจิตใจให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่กล่าวร้าย การไม่ทำร้าย การสำรวมในวินัย ความรู้จักพอดีในเรื่องอาหาร การนอนการนั่งในที่อันสงบ การบำเพ็ญเพียรทางใจ นี่เป็น คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

2. พิธีบูชาในวันวิสาขบูชา กระทำกันในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 มีพิธีปฏิบัติ และกิจกรรมเหมือนกันกับวันมาฆบูชา

ประวัติความเป็นมาของพิธีบูชาวันวิสาขบูชา เนื่องจากวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เป็น วันคล้ายวันประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ชาวพุทธทั่วโลกจึงถือว่าวันนี้ เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

3. พิธีบูชาในวันอาสาฬหบูชา กระทำกันในวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 มีวิธีปฏิบัติและกิจกรรมเหมือนวันมาฆบูชา

ประวัติความเป็นมาของพิธีบูชาในวันอาสาฬหบูชา คือเป็นวันที่พระพุทธองค์ทรง แสดงปฐมเทศนา คือพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร แก่พวกปัญจวัคคีย์ และเมื่อทรงแสดงธรรม จบแล้วท่านโกณฑัญญะซึ่งเป็นหัวหน้าพวกปัญจวัคคีย์ได้ดวงตาเห็นธรรม พระพุทธองค์ทรง ประทานอุปสมบทแก่อัญญาโกณฑัญญะเป็นองค์แรก วันนั้นจึงเป็นวันที่มีพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ในโลกเป็นครั้งแรก จึงทำให้พระรัตนตรัยครบบริบูรณ์ทั้ง 3 ประการ คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ชาวพุทธทั่วโลกจึงถือว่าวันอาสาฬหบูชา เป็นวันสำคัญทางศาสนาพุทธอีกวันหนึ่ง

5.7 นิกายในศาสนาพุทธ

ศาสนาพุทธมีนิกายที่สำคัญอยู่ 2 นิกาย อันเกิดจากการสังคายนาครั้งที่ 2 เป็นเหตุให้มีการถือพระวินัยแตกต่างกัน คือ

5.7.1 นิกายเถรวาท ได้แก่ นิกายที่ทางคณะสงฆ์อันมีพระยศกาลันตบุตรเถระถือตาม แนวพระพุทธบัญญัติดังที่พระเถระทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นประธานได้ทำสังคายนาไว้

พระสงฆ์คณะนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพวก “สเถรีระ” หรือในกาลต่อมาถูกพวกนิกายมหายานเรียกว่า “หินยาน” ซึ่งแปลว่า ยานเลว ยานเล็ก ยานคับแคบ ไม่สามารถชนสัตว์โลกไปสู่ความพ้นทุกข์ได้มาก เพราะมีวัตรปฏิบัติอันเข้มงวดกวดขัน ทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุจุดหมายปลายทางได้ยาก แต่ในการประชุมพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกครั้งแรกที่ลังกา เมื่อ พ.ศ. 2493 ที่ประชุมได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้เลิกใช้คำว่า “หินยาน” และให้ใช้คำว่า เถรวาท แทนเพราะเห็นว่าคำว่า “หินยาน” เกิดขึ้นเพราะการแก่งแย่งแข่งขันกันในอดีต นิกายเถรวาทนี้ตั้งมั่นอยู่ในประเทศลังกา พม่า ไทย ลาว และกัมพูชา

5.7.2 นิกายอาจรียวาท ได้แก่ นิกายที่พระภิกษุชาววิชัยชื้อถือตามท้ออาจารย์ของตนได้แก้ไขขึ้นในภายหลังพระสงฆ์คณะนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มหาสังฆิกะ” และในเวลาต่อมาเรียกตัวเองว่า “มหายาน” ซึ่งแปลว่ายานใหญ่โตสามารถบรรลุทุกสัตว์โลกไปสู่ความพ้นทุกข์ได้มาก เพราะการแก้ไขวัตรปฏิบัติให้อำนวยความสะดวกสบายยิ่งขึ้น จะช่วยสามารถนำสัตว์ไปสู่ความพ้นทุกข์ได้จำนวนมาก นิกายมหายานนี้แพร่หลายในประเทศทิเบต จีน มองโกเลีย เกาหลี เวียดนาม ลิกซิม และญวน

ทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายานโดยหลักการใหญ่ก็ลงรอยกัน แม้ว่านิกายมหายานจะมีลัทธินิกายแยกย่อยออกไปอีกมาก มีพระสูตรและพระคัมภีร์ศาสนาเพิ่มขึ้นระยะหลังอีกเป็นอันมากก็ตาม ต่อไปนี้เป็นข้อแตกต่างกันในบางประเด็น

เถรวาท	มหายาน (อาจรียวาท)
1. ถือเรื่องอริยสัจเป็นสำคัญ 2. ถือคุณภาพของศาสนิกชนเป็นสำคัญ	1. ถือเรื่องบารมีเป็นสำคัญ 2. ถือปริมาณเป็นสำคัญก่อนแล้วจึงค่อยปรับปรุงคุณภาพในภายหลัง ดังนั้นจึงต้องลดหย่อนการปฏิบัติพระวินัยบางข้อลงเข้าหาบุคคล และเพิ่มเทวดา และเพิ่มพิธีกรรมสังคีตกรรมเพื่อจูงใจคน ได้อธิบายพุทธมติ อย่างกว้างขวางเกินประมาณเพื่อการเผยแพร่จนทำให้พระพุทธรูป ซึ่งเป็นลัญจนิยมกลาย เป็นปรัชญาและตรรกวิทยาไป

เถรวาท	มหายาน (อาจารย์วาท)
3. มีพระพุทธเจ้าองค์เดียว คือ พระสมณโคตม หรือพระศากยมุณี 4. มีความพ้นจากกิเลส ขาดกิเลส เป็นอัตตัตถ จริยา แล้วบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็น โลกัตถ จริยา เป็นความมุ่งหมายสำคัญ 5. มีบารมี 10 ประการ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา อันให้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้า 6. ถือพระไตรปิฎกเถรวาท คือ พระธรรมวินัยยุติ ตามปฐมสังคายนา ไม่มีพระธรรมวินัยใหม่เพิ่มเติม 7. รักษาธรรมวินัยเดิมเอาไว้ 8. ถือว่าพระอรหันต์เมื่อปรินิพพานแล้วไม่เกิดอีก 9. ยอมรับแต่ธรรมกายและนิรมาณกายบางส่วน นอกนั้นไม่ยอมรับ	3. มีพระพุทธเจ้าหลายองค์ องค์เดิมคือ อาทิ พุทธ (กายสีน้ำเงิน) เมื่อท่านบำเพ็ญญาณก็เกิดมีพระ ฌานีพุทธะอีกมาก เป็นต้นว่า พระไวโรจนพุทธะ อักโขภยพุทธะ รัตนสมภพ พุทธะ ไภสัชชคุรุ โอมสิทธิ และอมิตาภฯ เฉพาะองค์นี้ที่มาในร่าง ที่เป็นคน (มานุषี พุทธะ) คือ พระศากยมุณี 4. ความเป็นพระโพธิสัตว์ หรือพุทธภูมิ เพื่อ บำเพ็ญโลกัตถจริยาได้เต็มที่ เป็นความมุ่งหมาย และมีพระโพธิสัตว์หลายองค์ เช่น พระอวโลกิ- เตศวร มัญชุสี วัชรปาณี กษิติ ครรภ สมันตภัทร อริยมตไตรย เป็นต้น 5. มีบารมี 6 ประการ คือ ทาน ศีล วินัย ขันติ ฌาน ปัญญา อันให้ถึงความสำเร็จเป็นพระโพธิสัตว์ และเป็นปฏิปทาของพระโพธิสัตว์ 6. ถือพระธรรมวินัยเก่า และมีพระสูตรใหม่เพิ่มเติม เช่น สุขาวดีวุฒสุตฺร ลังกาวตารสูตร สัทธรรม ปุณฺณทริกสูตร ปรัชญาปารมิตาสุตฺร เป็นต้น 7. ปรับปรุงพระธรรมวินัยให้เข้ากับภาวะแวดล้อม 8. ถือว่าพระอรหันต์เมื่อปรินิพพานแล้วย่อมกลับมาเกิดใหม่ สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าอีก 9. ถือว่าพระพุทธเจ้ามีกาย 3 คือ 1. ธรรมกาย ได้แก่ ธรรม 2. สัมโภคกาย หรือกายจำลอง หรือกาย อวตารของพระพุทธเจ้า แบบนารายณ์อวตาร คือ ที่พระพุทธเจ้าเป็นพระกัศสปสัมพุทธะบ้างเป็น พระศากยมุณีบ้าง เป็นพระกกุสันธะบ้างเป็นต้น นั้นล้วนเป็นสัมโภคกายของพระพุทธเจ้าองค์เดิม (อาทิพุทธะ) ทั้งนั้น และ 3. นิรมาณกาย คือ กาย ที่ต้องอยู่ในสภาพของธรรมดา คือ ต้องแก่ เจ็บ และปรินิพพาน ซึ่งเป็นกายที่พระพุทธเจ้าสร้าง ขึ้นเพื่อสอนคนให้เห็นความจริงของชีวิต แต่ สำหรับพระพุทธองค์ที่แท้นั้นไม่ต้องอยู่ในสภาพ เช่นนั้น แบบเดียวกับปรมาตมของพราหมณ์

5.8 สัญลักษณ์ของศาสนา

สัญลักษณ์ของศาสนาพุทธมีหลายอย่าง แต่มีสัญลักษณ์ที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปมีดังนี้

5.8.1 ธรรมจักร หมายถึง วงล้อแห่งพระธรรม ธรรมจักรใช้แทนหลักธรรม คือ มรรค 8 คือ อริยสัจข้อที่ 4 ซึ่งเป็นธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ ธรรมจักรมี 8 ก่ำ (8 ซี่ล้อ) ได้รับการรับรองให้เป็นสัญลักษณ์แห่งพระพุทธศาสนาระดับชาติ และธงทางพระพุทธศาสนา 6 สี (ฉัพพรรณรังสี) ซึ่งใช้อยู่ในประเทศศรีลังกาในขณะนี้ ได้รับการให้ใช้เป็นธงแห่งพระพุทธศาสนาระดับชาติ แต่พุทธศาสนิกชนชาวไทย นิยมใช้ธงธรรมจักรพื้นสีเหลืองมากกว่า

5.8.2 พระพุทธรูป พระพุทธรูปนิยมสร้างขึ้นในอิริยาบถต่างๆ ไว้เคารพบูชาแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเสมือนสิ่งแทนคล้ายอนุสาวรีย์ ทำให้ผู้พบเห็นน้อมระลึกถึงพระคุณ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิ์คุณ และพระกรุณาธิคุณของพระพุทธองค์

5.8.3 รอยพระพุทธบาท ในสมัยที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป ชาวพุทธนิยมสร้างรอยพระพุทธบาทซึ่งแทนทั้งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และร่องรอยแห่งความดีที่พระพุทธองค์ทรงประทับไว้เป็นแบบอย่าง

5.8.4 ใบโพธิ์ หรือ ต้นโพธิ์ เป็นต้นไม้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอาศัยร่มเงาในระหว่างเวลาที่ทรงบำเพ็ญเพียร และได้ตรัสรู้อริยสัจธรรม เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

5.9 ฐานะของศาสนาในปัจจุบัน

ปัจจุบันพุทธศาสนาได้เจริญอยู่ในประเทศแถบเอเชีย จนได้นามว่าประทีปแห่งทวีปเอเชีย โดยเฉพาะประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางของศาสนาพุทธ เพราะศาสนาพุทธเจริญยิ่งกว่าประเทศอื่นๆ ชาวไทยกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ เป็นพุทธศาสนิกชน จนศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติไทย ทั้งองค์พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทั้งพสกนิกรและนิคัณ และประเทศไทยยังได้รับเลือกให้เป็นที่ตั้งถาวรขององค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกอีกด้วย แต่ละปีจะมีชาวต่างประเทศจำนวนไม่น้อยเข้ามาบรรพชาอุปสมบทอยู่เสมอ จึงมีพระภิกษุสามเณรชาวต่างชาติเป็นจำนวนมากในประเทศไทย เช่น ที่วัดป่าอานาชาตจังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น และบรรดาท่านเหล่านั้น บางรูปก็ได้เดินทางกลับไปเผยแผ่ศาสนาในประเทศของตน กลายเป็นกำลังสำคัญ ในการเผยแผ่ศาสนาพุทธเป็นอย่างดี จึงทำให้ศาสนาพุทธขยายไปสู่ประเทศต่างๆ ที่นับถือศาสนาอื่น ทั้งในเอเชีย ยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย

อย่างเช่นในปัจจุบัน (พ.ศ. 2538) มีวัดไทยในต่างประเทศถึง 97 วัด โดยอยู่ในสหรัฐอเมริกา 51 วัด ในสิงคโปร์ 11 วัด ในออสเตรเลีย 8 วัด ในอินเดีย 7 วัด ในอังกฤษ 6 วัด ในมาเลเซีย 4 วัด ในเยอรมัน เดนมาร์ก และเนเธอร์แลนด์ ประเทศละ 2 วัด ในอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สวิตเซอร์แลนด์ ประเทศละ 1 วัด การที่ศาสนาพุทธแผ่เข้าไปในต่างประเทศที่นับถือศาสนาอื่นได้ ก็เพราะศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งปัญญาและเมตตาธรรม คำสั่งสอนในศาสนาพุทธเป็นความจริงตามธรรมชาติ จึงสอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ เป็นเรื่องเหตุผล ทั้งศาสนาพุทธก็สอนให้ใช้ปัญญาขบคิดพิจารณาในเรื่องต่างๆ ตลอดถึงการดำเนินชีวิต เป็นตัวของตัวเองไม่เชื่อตามใคร และศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งเมตตาธรรม ไม่เบียดเบียนทำร้ายใคร มีแต่ให้ความรักให้อภัยต่อกัน ดังนั้นเมื่อศาสนาพุทธเผยแผ่เข้าไปในประเทศไหน ก็จะไม่เป็นที่รังเกียจของคนในศาสนาอื่น เพราะศาสนาพุทธไม่เป็นพิษเป็นภัยกับใครดังกล่าวแล้ว

ประเทศทั่วโลกที่ศาสนาพุทธแผ่เข้าไปถึง จะมีสมาคมพุทธศาสนาบ้าง ออกวารสารทางพุทธศาสนาบ้าง จัดตั้งสำนักสงฆ์จนถึงวัด เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาและปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งการเผยแผ่พุทธศาสนาบ้าง จึงมีกลุ่มทางพุทธศาสนาในต่างประเทศทั่วโลกกว่า 1,000 แห่ง

ยิ่งกว่านั้น ประเทศที่เคยนับถือศาสนาพุทธมาก่อน เช่น ประเทศจีน เป็นต้น แต่ต้องมาเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ ก็ได้หันมานับถือศาสนาพุทธอีก เพราะระบอบคอมมิวนิสต์ล่มสลาย จึงทำให้มีจำนวนพุทธศาสนิกชนทั่วโลกมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งมีมากกว่า 390 ล้านคน (Encyclopaedia Britannica 1992 : 269) อีกทั้งองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก

ก็คอยเป็นศูนย์กลางจัดให้ชาวพุทธทั่วโลกมาประชุม ทำให้ทราบความเป็นไปของศาสนาพุทธในประเทศต่างๆ หากมีอุปสรรคอันใดก็ช่วยกันแก้ไข ทั้งคอยประสานความแตกต่างระหว่างนิกายต่างๆ จึงทำให้ศาสนาพุทธเป็นเอกภาพ และเป็นนิมิตหมายที่สำคัญในการเผยแผ่ศาสนาให้แพร่หลายยิ่งขึ้นไป

กิจกรรม

หลังจากนักศึกษาได้ศึกษา บทที่ 5 ศาสนาพุทธ จบโดยสมบูรณ์แล้ว
โปรดทำแบบฝึกปฏิบัติประกอบวิชาศาสนศึกษา บทที่ 5 แล้วจึงศึกษาในบทที่ 6 ต่อไป